

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA AYDIN VİLAYETİNİN MÜLKİ TEŞKİLATI VE NÜFUSU

Administrative Organization and Population of Aydın Province in the Nineteenth Century

Funda ADITATAR*

Özet

On dokuzuncu yüzyılda Aydın Vilayeti, artan iktisadi cazibesiyle büyüyen, nüfusu sürekli artış ve çeşitlilik gösteren gelişme içindedir. Vilayetin bu yüzyıldaki nüfusuna dair veri oluşturma aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin nüfus kayıt sisteminin anlaşılması ve mülki teşkilatlanmasının tespitiyle mümkündür. Modernleşme ve merkezleşme sürecinde olan Devletin yeni nüfus sistemi ve mülki teşkilatlanması dönemin siyasi, sosyal meseleleriyle şekillenerek değişken bir seyir izlemiş, kopuş ve yeniden yapılanmalarla ilerleyebilmiştir. Özellikle toprak kayıpları, muhacir ve aşiretlerin iskani, göçler, savaşlar nüfus verilerinin değişken seyrinin en önemli sebepleridir. Bu durumun ortaya çıkardığı boşluk, siyasi ve taraflı olma ihtimalinden başka hazırlanma yöntemlerinin belirsizliği bakımından sorunlu olan seyahatnameler, misyoner raporları ve kilise kayıtları ile doldurulmuştur. Bu makalede söz konusu süreçte Aydın Vilayeti'nin mülki teşkilatlanmasının ve nüfusuna ilişkin Osmanlı Devleti'nin resmi verilerinden 1830 ve 1893 genel nüfus sayımları, Aydın Vilayeti'nin mevcut nüfus icmal defterleri esas alındı. Vergi mükelleflerini ve askerlerin sayısını belirlemek için hükümet tarafından hazırlanmış olmaları bu kayıtları daha objektif ve güvenilir kaynaklar kılar. Farklı kayıt sistemleri ve nüfus tasniflerinden kaynaklanan sonuçlar karşılaştırıldı. Aydın Vilayetinde ve İzmir'de Rumların Türk nüfusundan daha fazla olduğu iddiası sorgulandı. Rum nüfusunun yoğunluğu bakımından öne çıkan aynı zamanda vilayet merkezi olan İzmir şehri mercek altına alındı.

Anahtar Kelimeler: Aydın Vilayeti, Nüfus, Mülki teşkilatlanma, Rum nüfusu, İzmir

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
funda.aditatar@idu.edu.tr ORCID:0000-0002-9718-5237.

Makale Geliş Tarihi: 22.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 07.11.2021

Abstract

In the 19th century, Aydın Province, whose population was constantly increasing and diversified with its increasing economic attractiveness, was in a state of development. Creating data about the populace of the region in this century is possible by understanding the population registration system and determining the administrative organization of the Ottoman Empire. In the 19th century, when the Ottoman Empire was in the process of modernization and centralization, the population system and administrative organization were shaped according to the political and social problems of the period, followed a variable course, and progressed with rupture and restructuring. Especially land losses, resettlement of immigrants and tribes, migrations, and wars are the most important reasons for the variable course of population data. This gap has become filled by travel books, missionary reports, and church records, which are problematic in terms of the uncertainty of preparation methods apart from the possibility of being political and biased. In this article, Ottoman 1830 and 1893 censuses and existing icmal registers- which were drawn from detailed accounts- of Aydın province made used as primary sources. These records are more objective and reliable sources because they were prepared by the government to determine the number of taxpayers and soldiers. Varied results from different registration systems and different sorting are compared. The argument that the Greek populace in İzmir and Aydın provinces is more than Turks are challenged. The city of İzmir, which was the center of Aydın province and where the Greek population was dense, was examined more closely.

Key Words: Aydın Province, Population, Civil administration, Greek population, İzmir

Giriş

On dokuzuncu yüzyılda Aydın Vilayeti¹, İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli ve Mentеше sancaklarından oluşuyordu ki günümüzde aşağı yukarı İzmir, Manisa,

---

¹ Klasik Dönem olarak adlandırılan on beş ve on altıncı yüzyıllarda taşra idaresinin ana birimi sancaktır. Rumeli'nin fethinden sonra yapılan düzenlemelerle sancaklar üzerinde denetleyici ve yönlendirici bir valinin yönettiği, askeri bir koordinasyon ünitesi şeklinde geniş Osmanlı eyaletleri ortaya çıkmıştır. Bkz. İlber Ortalı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 61. Bu dönemde Aydın Vilayeti mevcut değildir. Aydın veya Aydın-ili Sancağı, merkezi 1393'te Ankara, 1451'de Kütahya olan Aydın, Kütahya, Saruhan, Hüdavendigâr, Kastamonu, Mentеше, Bolu, Ankara, Kengiri, Karahisarı Sahip, Teke İli, Hamid, Sultanönü ve Balıkesir sancaklarını kapsayan Anadolu Eyaletine dahildir. Aydın sancağı; Birgi, Tire, Güzelhisar, Sultanhisar, Arpaz, Bozdoğan, Kestel, Yenişehir, Ayasuluk, İzmir, Çeşme, Alaşehir ve Sart kazalarından meydana gelmekteydi. Bkz. M. Çetin Varlık, "Anadolu Eyaleti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III (1991), s.143-144. On altıncı yüzyılın sonlarında, H. 981'de

Aydın, Denizli ve Muğla il sınırlarına karşılık gelir. Batı Anadolu'da Doğu Akdeniz sahillerini çevreleyen Aydın Vilayeti, aynı zamanda Büyük ve Küçük Menderes ile Gediz havzalarını kapsayan, yumuşak Akdeniz ikliminin bereketli topraklarla bulunduğu geniş bir bölgenin idari birimidir. Zirai ve sanayi üretimi ile elverişli limanları, ticaretin ve şehirleşmenin gelişmesine imkân sağlamıştır. Refah ve istihdama ulaşılan vilayette nüfus hem yoğunluk hem de dini ve veya etnik çeşitlilik göstermiştir. Özellikle İzmir'in on yedinci yüzyıldan itibaren doğudan Avrupa'ya akan malların geçiş noktası olarak gelişimi on dokuzuncu yüzyılda devam etmiştir.² Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük ihracat limanı olmasıyla İzmir ve art bölgesini oluşturan Aydın Vilayetinde sürekli artış seyri gösteren nüfus meydana gelmiştir. Nüfus artışı ve çeşitliği zamanla, bölgenin Türk hakimiyetine girdiği on dördüncü yüzyıldan beri oluşmuş nüfus yapısında değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Mesela ipeğin peşinden giden Ermeniler, İzmir mozağindeki yerlerini ilk kez on yedinci yüzyılda almış, Yahudi nüfusunda da artışlar meydana gelmiştir.³ Özellikle on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren zirai alanda ihtiyaç duyulan işgücü açığının kapatılması için çevre

---

(1573) sancağın sahil kesimindeki kazalardan Sığla veya Suğla adında yeni bir sancak oluşturularak ve *Kaptanpaşa* eyaletine (Cezâyir-i Bahr-i Sefid) bağlanmıştır. Sığla Sancağı, İzmir, Ayasuluk, Çeşme, Akçeşhir (Söke) kazaları ile Menteşe'ye (Muğla) bağlı iki kazadan (Balat ve Çine) meydana gelmiştir. On yedinci yüzyılda Aydın sancağındaki kazaların sayısı artmış; eski kazalara Bayındır, Balyambolu, Keles (Kiraz), Köşk, Amasya (Değirmenbükü köyü), İnegöl (Sargöl) kazaları eklenmiştir. Bkz. Feridun Emecen, "Aydın", *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV (1991), s. 235-237.

² Bir liman şehri olarak İzmir'in gelişimi için bkz. Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, Çev. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995; Reşat Kasaba, "İzmir", *Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800-1914)* içinde, Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982; Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitabevi, İzmir 2001; Necmi Ülker, *The Rise of İzmir*, 1688-1740, Doktora Tezi, University of Michigan 1974; Elena Frangakis-Syrett, "Market Networks and Ottoman-European Commerce, C. 1700-1825", *Oriente Moderno*, Yeni seri, Yıl 25 (86), Nr. 1, The Ottomans and Trade (2006), s. 109-128; Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, Çev. Çiğdem Diken, İzmir Büyükşehir Yayınları, İzmir 2006; A. Mesud Küçükcalay, *Osmanlı İthalatı İzmir Gümrüğü 1818-1839*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007; Mübahat Kütükoğlu, "İzmir", *İslam Ansiklopedisi*, XXIII (2001), s. 515-524; Sibel Zandi-Sayek, *Ottoman İzmir The Rise of a Cosmopolitan Port 1840-1880*, Minnesota University Press, Minneapolis ve Londra 2012. On dokuzuncu yüzyılda İzmir'in sosyal ve kültürel hayatı hakkında bkz. Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2011.

³ Mübahat Kütükoğlu, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Yayınları, İzmir 2000, ss.30-33; Gülcan Aşşın, *16. Asrın İlk Yarısında Anadolu Eyaleti'nde Gayrimüslimler (Tabrir Defterlerine Göre)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006; Elena Frangakis-Syrett, *a.g.e.*, s. 95.

adalardan alınan göçle Rumların sayısında artış meydana gelmiş, Rumlar sadece şehir merkezlerinde değil köylerde de varlık göstermeye başlamıştır.⁴

İzmir ve çevresinde Rum nüfusunun artışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecinde özellikle Batılılar tarafından bölgenin bir Rum/Yunan yerleşimi olduğu iddiasına kaynaklık etmiştir. Bu iddia, I. Dünya Savaşı (1914-18) sonrasında bölgenin Yunanistan tarafından işgaline gerekçe olarak kabul edilmiştir.⁵ Kadifekale eteklerine yayılmış Türk mahallelerinden ayrı Avrupalı tüccarların liman civarındaki yerleşimlerine eklenen Rum ve Ermeni mahalleleriyle şekillenen İzmir'in "Müslüman" ve "Hıristiyan" ikili görünümü de bu amaca hizmet etmiştir.⁶ Denizyolu ulaşımının en fazla kullanıldığı bu dönemde körfezde demirleyen gemilerden şehri tasvir eden Batılı ziyaretçiler, İzmir'in bu ikili yapısını Avrupalıların zihinlerine naksettiler. Birkaçı istisna olmak üzere⁷ şehirde kaldığı zaman zarfında daha çok dilinden ve kültüründen anlayan Hıristiyan kesimi ile hemhal olan ziyaretçiler, İzmir ve çevresinin Rum nüfusuna

⁴ Tuncer Baykara, "Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hıristiyanların Yunanlaştırılması", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 407-428 ayrıca Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s. 146-157; Tuncer Baykara, "XIX. Yüzyılda Urla Yarımadasında Nüfus Hareketleri", Ed. Osman Okyar ve Halil İnalçık, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Meteksan, Ankara 1980, s. 279-286; ayrıca Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve On dokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir 1992, s. 125-134; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997; Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni*, Kitabevi, İstanbul 2005, s. 57-99.

⁵ 1919 Paris Barış görüşmelerinde İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi kararında bölgede Rum nüfusunun daha fazla olduğu iddiası etkili olmuştur. Bkz. Sina Akşin, "Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 162-174; Eleutherios Venizelos, Greece Before the Georgia Kouta, *The London Greek Diaspora and National Politics The Anglo-Hellenic League and the Idea of Greece, 1913-1919*, Doktora Tezi, King's College, University of London, Londra 2015, s. 191; Hasan Demirhan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), s. 1515-1536.

⁶ On dördüncü yüzyılın başlarında da benzer bir durum söz konusudur. 1317'de Aydınoğlu Beyi Mehmet tarafından ele geçirilen Yukarı Kale (Kadifekale) ile Ceneviz kontrolündeki Liman veya Aşağı Kale, şehri Müslüman ve Hıristiyan egemenliğinde iki ayrı yapıya bölmüş, bu durum 1402'de Emir Timur'un Aşağı Kale'yi almasına kadar devam etmiştir. Aşağı Kale'ye ithafen "Gavur İzmir" ifadesi bu dönemden kalmadır. Bkz. Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 75.

⁷ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat, II. Cilt, Latin harflerine aktaran Kazım Yaşar Koprıman, sadeleştiren Musa Yıldız, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 146.

dair abartılı rakamlar yazdılar.⁸ Basın yayın faaliyetlerinde sahip oldukları imkanlarla bu rakamları geniş kitlelere yaydılar. Mesela 1840'larda İzmir'e gelen Clinton Fynes, şehrin 150 bin civarında olan nüfusunun ancak yarısının Türk olduğu bilgisini vermiştir.⁹ İzmir'e Protestan misyonu için gelen Yunan asıllı Amerikalı Dr. Constantin, 1881'de İzmir'i bir Rum şehri olarak tanımlamıştır. Buna göre 200-250 bin civarındaki şehir nüfusunu en fazla Rumlar veya Yunanca konuşanlar oluştururken geriye kalan 80.000'i Türkler, 12.000 Yahudi, 10.000 Ermeni ve 15.000'den 1.000'i İngilizce konuşan Levantenlerdir.¹⁰ 1885'te İzmir'de bulunan misyoner Dr. Somerville de benzer bilgiler vermiş, İzmir'de 100.000 Rum, 60.000 Müslüman, 25.000 Yahudi, 10.000 Ermeni yaşadığını yazmıştır.¹¹ Dini bir misyon için İzmir'e gelip bir süre yaşayan Dr. Constantin ve Dr. Somerville, sadece temas ettiği İzmir'in bir kesimine bakarak herhangi bir art niyet taşımadan bu rakamı vermiş olabilirler. Ancak İzmir'den Amerika'daki cemaatlerine yazdıkları mektuplarda İzmir'in bir Rum şehri olduğu hatalı bilgisini Amerikan kamuoyuna aktardılar. Benzer örneklerin verilebileceği çokça seyyah, misyoner anlatısı bulmak mümkündür.¹² Nüfus istatistiklerinin hazırlanması ancak devlet gibi örgütlenmiş bir yapının baş edebileceği bir iş iken, doğruluğu ve hazırlanma yöntemleri bilinmeyen, başta kiliseler olmak üzere bazı kurum ve kişilerin sunduğu nüfus istatistikleri, iktisadi ve siyasi önceliklerine uygun bulunan çevrelerde kabul gördü.¹³

On dokuzuncu yüzyılda nüfus meselesi Aydın Vilayeti ile sınırlı bir mesele değildir. Nerdeyse tüm Osmanlı coğrafyasında karşılığı bulunan özellikle yüzyılın ikinci yarısında siyasi yönü ağır basan bir meseledir. İmparatorluktan kopma çabalarını kendi doğal seyri dışında değerlendiren, "imparatorluğun parçalanmasını stratejik ve siyasal-ekonomik nüfuz alanı sorunu olarak gören Avrupalı devletlerin izlediği

---

⁸ İzmir'i ziyaret eden seyyahların listesi için bkz. Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, s. 10-19; Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2011; İlhan Pınar, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir 1608-1918 Yabancıların Gözüyle İzmir*, İzmir Yayıncılık, İzmir 2001.

⁹ Clinton C. F. Fynes, "A few Pages from my Journal in Greece, Turkey and the Danube", *Bentley's Miscellany*, XVI (1844), s. 246.

¹⁰ *The Eighty-Second Annual Report of the Religious Tract Society*, Pardon and Sons, Londra 1881, s. 99.

¹¹ Rev. Alexander Neil Somerville, *The Churches in Asia, extract from the home letters of A. N. Somerville*, Ed. W. F. Somerville, J. and R. Parlane, Paisley 1885, s. 18.

¹² Seyahatnamelerde verilen nüfus bilgileri hakkında toplu değerlendirme için bkz. Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, s.75-82.

¹³ Justin McCarthy, "Greek Statistics on Ottoman Greek Population", *International Journal of Turkish Studies* I/2 (1980), s. 66-67; Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 41-43. Rum Patrikhanesinin hesaplamalarına göre hazırlanmış nüfus cetveli için bkz. Paskhalis M. Kitromilides-Alexis Alexandris, *Ethnic Survival, Nationalism, and Forced Migration*, *Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies*, V (198-1985), s. 9-44.

politika"¹⁴ doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Her iki sürecin hem siyasi hem iktisadi bakımdan daha rekabetçi bir döneme girdiği 1850'ler sonrasında hız kazanması tesadüf değildir. Kemal Karpat, çatışan milliyetçi emellerin savaş alanı haline getirdiği başlıca üç bölgeye; Makedonya, Doğu Anadolu ve bir dereceye kadar da Trakya ve Batı Anadolu'ya dikkat çeker. Bu bölgelerde oluşturulan nüfus istatistikleri, "*ileride silabla yürütülecek savaşların ilk silabıdır*".¹⁵ Bu yönüyle nüfus meselesi, endüstrileşmiş ve topraklarına saldırgan tutum sergileyen Batı dünyasına karşı Osmanlı Devleti'nin yeniden değerlendirmesi gereken bir konu oldu. Böylece yüzyılın ikinci yarısında, 1830 sayımda da etkileri devam eden, nüfus meselesini üretim, vergi ve askerlik kapsamında değerlendirilen geleneksel sayım anlayışı değişti. Uluslararası antlaşmalarda karşısına çıkarılan nüfus istatistiklerine dayanan bağımsızlık ve toprak taleplerine olduğu kadar tebaasının ulusal kilise, okul gibi diğer taleplerine cevap verebilmek için özellikle her Hıristiyan topluluğun tam nüfusunu tespit etme gereğiyle hareket etti.¹⁶ Osmanlı Devleti tarafından oluşturulan nüfus verilerinin güvenilirliği ise tüm eksik yanlarına ve hata paylarına rağmen hem on dokuzuncu yüzyılda devlet işleyişine şahitlik eden ve bu verileri kullanan Avrupalı temsilciler¹⁷ hem de bu verileri bilimsel yöntemlerle değerlendirmeye tabi tutan araştırmacılarla teyit edilmiştir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nde modern nüfus kayıt sistemi ile nüfus sayımlarının gerçekleştirilmesi, mülki teşkilatlanmayla birlikte ilerleyen ve tüm on dokuzuncu yüzyıla yayılan evrimsel bir süreçtir. Bu makalede yüzyılın başından sonuna kadar Aydın Vilayetinin tümünü içeren mevcut genel sayım ve nüfusu toplam veya özet olarak gösteren ve de yerel makamlarca hazırlanmış icmal defterleri temel alınarak sürecin anlaşılması hedeflendi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca merkezi hükümet tarafından yayınlanmış 1830 ve 1893 yıllarına ait iki genel sayım sonucu ile Aydın Vilayetine ait mevcut dört nüfus icmal defteri değerlendirildi. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Aydın Vilayetine ait bu dört nüfus icmal defterinden üçü Rumi 1293-1295 (1877/78-1879/80)¹⁹ yıllarına ait birer yıllık aralıklarla

¹⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 60.

¹⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 85.

¹⁶ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 47

¹⁷ S. Stab, İzmir'den gönderdiği 27 Mayıs 1887 tarihli yazısında Aydın Vilayet Salnamesi (1887) hakkında, "hatasız olmasa da her durumda bireysel olarak muhtemelen sadece kulaktan dolma toplanabilecek herhangi bir veriden daha iyi bilgi veren bu kaynağın varlığından sevinç duyduğunu" ifade etmiştir. Bkz. S. Stab, "Statistics of the Province of Aidin or Smyrna", *Journal of the Society of Arts*, 15 Temmuz 1887, s. 811-812.

¹⁸ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 43-49; Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, IX/3 (Ekim 1978), s. 325-338; Servet Mutlu, "Late Ottoman Population and its Ethnic Distribution", *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 25 (2003), s. 3-38.

¹⁹ Ciltli 1293, 1294, 1295 mali senelerine ait 10 yapraktan ibaret Aydın Vilayeti icmal nüfus defterleri *BOA, Y.PRK.UM. 04.86 H. 30.12.1298*.

hazırlanmış, biri de R. 1308 (1893)²⁰ yılına ait defterlerdir. Ayrıca Devlet ve Vilayet Salnameleri değerlendirildi. Aydın Vilayetinin on dokuzuncu yüzyıldaki nüfus bilgilerinin oluşturulması temelinde resmi verilerin çeşitliliği, aralarında çıkabilecek tutarsızlıkların tespit edilmesi yönünde bir gayret ortaya konuldu. Yüzyıllık süreçte yaşanan savaşlar, ayaklanmalar, salgın hastalıklar, göçler, konar göçerlerin iskanı ile mülki teşkilatlanmada sık sık gidilen düzenlemelerle değişikliğe uğrayan sınırlar sebebiyle Aydın Vilayeti gibi diğer vilayetler için de nüfus gelişimini gösteren tutarlı bir grafiğin elde edilemeyeceği gerçeğinin altı çizildi.²¹

Birinci Dönem: 1830 Nüfus Tahririnde Aydın, Saruhan, Mentеше, Suğla Sancakları

Osmanlı taşra idaresinde nihai yapısal değişim, merkezileşme ve modernleşme sürecine girilen on dokuzuncu yüzyılda meydana gelmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı mülki teşkilatlanması ile nüfus verilerini, iki ana dönemde değerlendirmek mümkündür. Birinci dönem Sultan II. Mahmut Devrinde (1808-1839) özellikle Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla (1826) başlayan kapsamlı reform dönemidir. Modern ordunun kurulmasıyla başlayan reformlar, imparatorluğun beşerî ve mali kaynaklarının seferber edilmesini, bu kaynakların tespiti için modern nüfus ve vergi kayıtlarının oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin "*ilk modern nüfus sayımı*" olarak nitelendirilen 1830 Nüfus Sayımı yapılmıştır.²² Genel nüfus sayımı olması bakımından önemli olan bu sayımda vergiye tabi ve askerlik hizmetleriyle yükümlü erkek nüfusun doğum, ölüm, göç ve nakil gibi nüfustaki değişimlerin takip edileceği bir kayıt sistemi oluşturulmuştur.²³ Bu sayıma ilişkin İmparatorluğun genelini kapsayan sonuçlar Enver Ziya Karal tarafından yayınlanmıştır.²⁴ On dokuzuncu yüzyılda Aydın Vilayetinin genel mülki teşkilatlanması ile nüfusuna dair bütüncül bir yaklaşım içinde bakıldığında 1830 tahriri önemli bir başlangıç teşkil eder.

²⁰ Ciltsiz 41x58 ebadında, toplam 6 sayfadan ibaret icmal defteridir. *BOA, NFS.d. 3189* H. 29.12.1308

²¹ Bu duruma dikkat çeken kapsamlı çalışma için bkz. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi C.2, Ed. Cem Behar, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1996.

²² Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1995, s. 10.

²³ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 10-11; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 44.

²⁴ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, 1831 tarihli nüfus sayımı *Memalik-i Mabrusa-yı Şahannede 1247 Senesinde Mercut Olan Nüfus Defteri*, (Derleyen: Said Muhib Efendi) İ.Ü. Kütüphanesi yazma no 886. Nuri Adıyeke, Enver Ziya Karal'ın bu tahriri yeni yazıya aktararak yayınladığını tespit etmiştir. Bkz. Nuri Adıyeke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi*, 11 (2000), s. 769-823, s.771.

Klasik dönemde “*adli, mülki, mali örgütlenmenin temeli olan sancağın*”,²⁵ liva adını aldığı 1830’daki Osmanlı İmparatorluğu’nun mülki taksimatında; Aydın, Saruhan, Menteşe Anadolu Eyaletine, merkezi İzmir olan Suğla livası Cezayir- Bahr-i Sefid Eyaletine bağlıdır.²⁶ On beşinci yüzyılın sonunda şekillenen mevcut idari yapı devam etmiş görünse de modern ordunun redif teşkilatlanması, yeni bir idari teşkilatlanmanın habercisi olmuştur.²⁷ Tuncer Baykara, Aydın Eyaletinin teşekkülünü, 2 Haziran 1833’te Aydın Sancağı muhasıllığına²⁸ tayin edilen Karaosmanoğlu Yakup Paşa’nın aynı zamanda Menteşe, Saruhan ve Suğla sancaklarının valiliğine tayiniyle gerçekleştigiğine işaret etmiştir.²⁹

Vergi ve asker mükelleflerini tespitiye yönelik bu sayımda kadınlar kaydedilmemiştir. Nüfus, Müslümanlar, Reaya, Kıpti, Yahudiler, Ermeniler olarak tasnif edilmiş, Ortodoks Rumlar, “reaya” adıyla kaydedilmiştir. Tüm sancaklarda Müslüman nüfusu açık ara öndedir. Müslümanlardan sonra çoğunluğu Rumlar teşkil eder. Diğer unsurlar toplam nüfus içinde küçük bir yüzdeye karşılık gelir. Bu bakımdan Müslüman ve Rum nüfusu arasındaki farkı göstermek önemlidir. Rumların en fazla sakin oldukları sancak, Suğla Sancağı, kaza da bu sancağın merkezi konumundaki İzmir’dir. İzmir’i yine aynı sancağa tabi Çeşme ve Urla kazaları takip eder. Vilayetteki Rum nüfusunun bu dağılımı ve yoğunluğunun genel olarak on dokuzuncu yüzyıl boyunca benzer bir görünüm içinde devam ettiği görülecektir. Rum nüfusunun İzmir ve çevresindeki artışı ile yüzyılın ikinci yarısında özellikle kıyı yerleşimlerinde öne geçişi, yukarıda ifade edildiği üzere on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında başlayan iktisadi gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni bir durumdur. İzmir, aynı zamanda nüfus yapısındaki çeşitliliğiyle de vilayetin diğer şehirlerinden ayrılır.

Tablo I’de görüleceği üzere konar göçer hayat tarzını sürdüren topluluklar “aşiretler” başlığında ve muhacirler ayrıca kaydedilmiş, en son Müslüman

²⁵ İber Ortah, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 61.

²⁶ Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, XV/60 (Ekim 1951), s. 617-628 ve s. 620-21.

²⁷ Tuncer Baykara, *İzmir Şebri ve Taribi*, 2001. s. 74.

²⁸ Muhassıl: Osmanlı Devleti’nde vergilerin tarh ve tahsilinde görevli kişidir. On yedi yüzyıl başlarında timar sisteminde meydana gelen değişimle bazı sancak gelirlerini toplamakla görevli olan memurlar muhassıl unvanıyla anılmaya ve aynı zamanda bu sancakların yönetiminden de sorumlu tutulmuştur. Bkz. Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, “Muhassıl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI (2006), s. 18-20.

²⁹ Aydın Eyaletinin merkezi, Aydın Sancağının da merkezi olan Güzalhisar (Güzelhisar-ı Aydın) idi. Bazı valilerin merkezi İzmir’e taşımaya olan eğilimleri nihayet 1850’de son şeklini aldı ve Sultan Abdülmecit’in 23 Ocak 1850 tarihli, iradesiyle Vali Damat Halil R. Paşa 27 Şubat 1850’de eyalet merkezini İzmir’e nakletti. 1867 Vilayet-i Umumiye Nizamnamesine kadar resmi yazışmalarda görülen *İzmir Eyaleti* yerine *Aydın Vilayeti*, İmparatorluğun sonuna kadar geçerli oldu. Bkz. Tuncer Baykara, *XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti*, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965-1966, s. 3-6.

nüfusun toplamına dahil edilmişlerdir. Her dört sancakta konar göçer nüfusu mevcuttur. Muhacirler, 1821 Yunan İsyanı sonrası kaybedilen Mora Yarımadası ve çevresinden göç etmek zorunda kalanlar ile 1830 yılında Fransız işgaline uğrayan Cezayir'den gelenlerdir. Muhacirler, Suğla Sancağında iskân edilmiştir.³⁰

Tablo I: 1831 Nüfus Sayımlarında Aydın, Saruhan, Mentеше ve Suğla Sancaklarının Erkek Nüfusuna Ait Veriler³¹

	Müslüman	Reaya	Kıptı	Yahudi	Ermeni	Toplam
Aydın Sancağı						
Güzelhisar	11252	1644		370	64	12730
Tire	11178	787		162	15	12142
Bayındır	7275	1017			73	8365
Ödemiş	8358	823			336	9517
Birgi	5713	213				5926
Kilas	1063	15			1	1079
Balyambolu	1709	11				1720
Sard ve Salıhlı	381	120				501
Dağmarmarası	609					609
Alaşehir	6374	911				7285
Kestel ve Nazilli	4687	277			47	4961
Yenişehir	6559	95				6654
Bozdoğan	4199	27				4226
Kuyucak	2683	15				2698
Arpaz	2876	16				2892
İnegöl	2802	26				2828
Atça	2332	92				2424
Sultanhisar	1718	29				1747
Amasya	858	3				861
Beypazarı	2050	13			7	2040
Köşkderesi	2050	110				2160
Köşk	385	49				434
Dalıca	1177	3				1180
Vakıf	1617	2				1619
Ayasuluğ	69	698				767
Aşiretler	10313					10313
Toplam	100257	6346	0	532	543	107678

³⁰ BOA, NFS. d. 2908 (1246) ve 2909 (1259).

³¹ Bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 125-141; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 151-152.

Saruhan Sancağı³²					
Toplam	73984	13400			87384
Aşiretler	8405				8405
Toplam	82389	13400			95789
Menteşe Sancağı					
Muğla	2981				2981
Tavas	6835				6835
Yarengüme	2987				2987
Geremis ³³	767				767
Üzümlü	404				404
Ağırdos	1241				1241
Döğer	985				885
Eşen	1721				1721
Megri/Mekri	1706				1706
Dadya	1282				1282
Tirahiye ³⁴	942				942
Ula	1261				1261
Dalaman	1633				1633
Gereme ³⁵	779				779
Köyceğiz	3343				3343
Gökabad	472				472
Karova	790				790
Mandalyat	2076				2076
Bodrum	1190				1190
Sravalos ³⁶	1354				1354
Eskihisar	331				331
Sobuca ³⁷	3373				3373
Mazun ³⁸	989				989
Bozöyük	2321				2321

³² Enver Ziya Karal tarafından çevrilen ve değerlendirilen 1831 nüfus sayımına ait icmal defterinde Saruhan Sancağına bağlı kazalar belirtilmemiş, toplam nüfusu verilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Saruhan Sancağı'nın 1831 nüfus sayımına ait kayıtlara göre Saruhan Sancağı; Manisa, Güzelhisar-ı Menemen, Foçateyn, Menemen, Nif, Adala, Kayacık, Ilica, Borlu, Gördük, Gördüs, Akhisar, Demirci, Mendehorya olmak üzere toplam 14 kazadan müteşekkil olduğu tespit edildi. *BOA. NFS.d. 2811-12-13.*

³³ Gebranes okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 118; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

³⁴ Tarahya okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 119; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

³⁵ Kermes okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 119; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.152.

³⁶ Troloz okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 120; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

³⁷ Subice okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 120; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

³⁸ Mazon okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 120; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

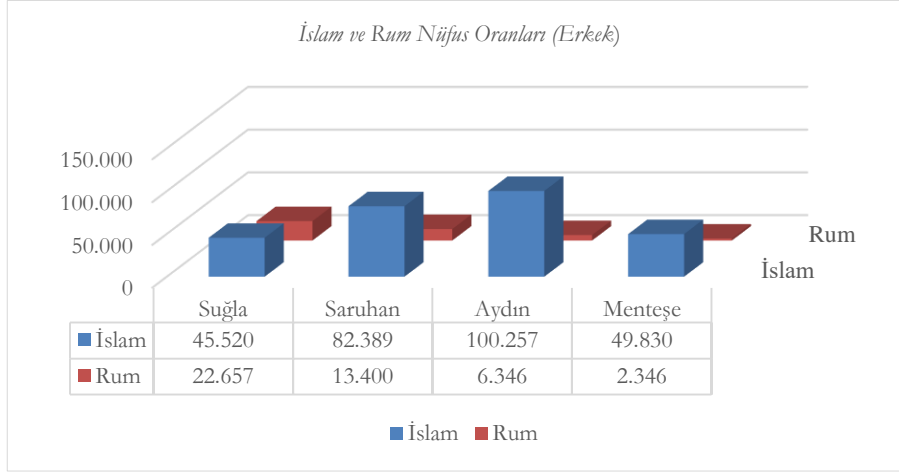
Yerkesiği ³⁹	740					740
Mesevli	1250					1250
Milas	5104					5104
Milas aşiretler	505					505
Yabancılar	468	52				520
Gayrimüslimler		2294	196	36	52	2578
Toplam	49830	2346	196	36	52	52460
Suğla⁴⁰ Sancağı⁴¹						
İzmir	9430	6637	35	3530	2205	21837
Urla	1806	2647	29	50		4532
Ayasefid	882	108				998
Birunabad	1475	1205	21	11	30	2742
Tiryanda	1248	1260	11			2519
Cumaabad	892	87	22			1001
Karaburun	2240	1027	55		4	3326
Çeşme	1196	5560	23	49	5	6833
Seferihisar	2105	219	31		1	2356
Kuşadası	2698	674		66	32	3470
Söke	1381	1124			74	2579
Mandıçe	1618	358	17			1993
Balat	1144	538	29			1711
Karpuzlu	1684	8				1692
Çine	3951	54				4008
Şahme	930	30				960
Dalama ⁴²	2454	23	75			2552
İneabad	1786	213	73			2072
Kızılhisar	590	38	99			727
Muhacirler	1278					1278
Aşiretler	4732					4732
Yabancılar		847				847
Toplam	45520	22657	520	3706	2354	74757

³⁹ Yerkeski okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 120; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

⁴⁰ Suğla, Muğla şeklinde okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 133; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 151. Bu hata tekrarlanmaktadır mesela bkz. Haval Şimşek Özel, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s. 67.

⁴¹ Aydın, Saruhan ve Menteşe sancakları Anadolu Eyaletine, Suğla Sancağı ise Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaletine tabidir bkz. Fazıla Akbal, *a.g.m.*, s. 620-21.

⁴² Talme şeklinde okunmuştur bkz. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 134, 135, 136 ve 141; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 152.

Grafik I *İslam ve Rum Nüfus Oranları (Erkek)*

1830 tahriri ile bir kayıt sistemi oluşturulmuştur. Mevcut tahrir kayıtlarına ölüm, doğum, ayrılma veya askerlik hizmetleri gibi nüfus hareketlerinin kaydedildiği yoklama defterleri ortaya çıkmıştır. Bu nüfus yoklama defterlerinden başka “temettuat tahrir defterleri” veya “temettü defterleri”⁴³ ile nüfus bilgileri içeren birtakım mali kayıtlar arşivde mevcuttur. Ancak bu parçalı ve henüz değerlendirmesi tamamlanmamış bilgilerden, vilayetin nüfusunu tespit etmek güçtür. İlki 1263 (1847) tarihli olan Devlet Salnameleri mülki teşkilatlanma hususunda ortaya çıkan boşlukların doldurulmasına imkân sağlamıştır.⁴⁴ 1263

⁴³ Tanzimat reformlarıyla uygulanan sayımlarla, toplam vergi yükünün bölgeler ve kişiler arasında adil dağılımını sağlamak için kişilerin gerçek vergi ödeme gücünü ölçmek ve bu sayımlara dayanarak gerekli ayarlamaları yapmak amacıyla düzenlenmiş defterlerdir. Bkz. Tefvik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s.126; Halil İnalçık, sayısı on binleri aşan bu defterlerin istatistik araştırmaları için olağanüstü öneme sahip olduğunu, Tanzimat (1839) sonrası dönemde imparatorluğun büyük bölümünde vergi matrahı olarak köylünün sahip olduğu malların sayımını içerdiğini ifade etmiştir. Bkz. *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Tarihi İstatistikler Dizisi V, Ed. Tefvik Güran, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s. X.

⁴⁴ Devlet Salnameleri veya salnameler, imparatorluk yıllıklarıdır ve düzenli olarak 1847'den itibaren yayınlanmıştır. İlk kez 1283/1866'da Bosna Eyalet Salnamesi yayınlanmıştır. Vilayet salnameleri, içerik bakımından yayımlandıkları vilayetlere göre farklılıklar gösterse de genellikle mülki teşkilatı, memurları, tarihi, eski eserleri, coğrafyası, ulaşım, üretim faaliyetleri, ticaret ve nüfusu hakkında bilgiler içermekle sosyal ve ekonomi tarihine ilişkin değerli bilgiler verirler. Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 44-dipnot 13; Bilgin Aydın, “Salnâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI (2009), s.51-54; Hasan Duman, *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevşaller)*, İslam Tarihi Sanat v Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 1982 ve *Osmanlı Salnâmeleri ve Nevşalleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu I-II*, Enformasyon

(1848) tarihli Devlet Salnamesinde Aydın ve Saruhan ayrı eyalet başlığı altındadır.⁴⁵ Saruhan Eyaleti, Karesi, Ayvalık ve Suğla livalarını, Aydın Eyaleti de Denizli ve Menteşe Livalarını kapsamıştır. 1264/1848 tarihli Devlet Salnamesinde bu durum değişmiştir. Aydın Eyaleti altında, Suğla, Saruhan, Denizli ve Menteşe livaları toplanmıştır.⁴⁶ 1271/1855 Devlet Salnamesinde livalara bağlı kaza ve nahiyelere yer verilmiştir. Devlet Salnameleri, mülki teşkilatlanmada sık sık değişikliklere gidildiğini gösteriyor. Bu durum en önemli sebebi, izleri on dördüncü yüzyıldaki beylikler döneminin sınırlarına giden mevcut idari taksimatın, on dokuzuncu yüzyılda devletin merkezileşme ve modernleşme yapılanmasına, özellikle doğal ulaşım ve haberleşme ihtiyaçlarına cevap vermemesidir. Bu bağlamda 1867 Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi,⁴⁷ coğrafi ve idari ihtiyaçları dikkate alan vilayetlerin idari yapılanmasında önemli değişiklikleri başlatmıştır.⁴⁸ Sürecin tamamlanması yönünde önemli gelişmeler, 1874 Vilayet Nizamnamesi ile devam etmiştir. 1874 sonrası hem mülki teşkilatlanmada hem de nüfusa dair bilgilerin oluşturulmasında yeni bir dönemin başladığını ifade etmek mümkündür.

Mülki teşkilatlanmadaki yapılanmada emlak ve nüfus müdürlüğü, aynı zamanda 1830'dan beri devam eden nüfus kayıtlarının oluşturulmasına yönelik kurumsal gelişmenin taşradaki uzantısı olarak önem kazanmıştır. Aynı zamanda genel bir nüfus sayımı için 1874'te nüfus sayım yöntemleri, nüfus kayıtlarının tutulacağı defterler (Esas Defter, İcmal Defteri ve Yevmiye Vukuat Defteri) ve nüfus memurlarının atanmasıyla ilgili üç farklı nizamname hazırlanmıştır. Bu gelişmeler diğer taraftan 1830 genel nüfus tahriri ve sayım düzeninin devam etmediğini gösterir. Kemal Karpat, hemen hemen sorunsuz işleyen bu düzenin devam edememesinde Kırım Savaşı (1854-1856) ile yaşanan büyük muhacir

---

ve Döküasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000; Justin McCarthy and J. Dennis Hyde, "Ottoman Imperial and Provincial Salnames", *Middle East Studies Association Bulletin*, XIII/2 (Aralık 1979), s. 10-29.

⁴⁵ 1263 Devlet Salnamesi, s. 84-85

⁴⁶ 1264 Devlet Salnamesi, s. 116.

⁴⁷ Balkanlarda, Suriye ve Lübnan'da meydana gelen ayaklanmalarla artan dış baskılar, taşra idaresinde yeni düzenlemelere geçilmesini gerekli kılmıştır. 1861 Lübnan Nizamnamesi ile 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi yeni düzenlemelerin öncüleridir. Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği döneminde (1864-1868) uygulanan 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesinin başarısı, devamında 1867'de çıkarılan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesinin tüm imparatorluğu kapsayacak biçimde genişletilmesiyle sonuçlanmıştır. Bundan sonra II. Meşrutiyet dönemine kadar yürürlükte kalacak daha kapsayıcı 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile merkeziyetçi eğilimin belirgin hale geldiği bir taşra idaresi ortaya çıkmıştır⁴⁷. Vilayet, liva (sancak), kaza, nahiy ve köy yönetiminin tanımlandığı bu nizamnamede, ilk kez vali muavinliği olmak üzere yönetimde iş bölümünü getirilmiş, mülki amirlerin görev ve sorumlulukları belirlenmiş, merkezi hükümetin kontrolü de artmıştır. Bkz. İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 63.

⁴⁸ Tuncer Baykara, *XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti.*, s. 3-6.

göçünün etkili olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹ Kırım Savaşı'nın yol açtığı muhacir meselesine ilaveten özellikle 1856 Islahat Fermanı akabinde Balkanlarda, Suriye ve Lübnan'da meydana gelen ayaklanmalarla Avrupa Devletlerinin bu bölgelerdeki müdahaleleri, ayrıca 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslim tebaaya ulusal kilise ve okulların kurulması yönünde başlayan reformlar da etkili olmuştur. Bu bağlamda ikinci dönem, devam eden modernleşme ve merkezileşme programının yanı sıra özellikle 1856 yılı itibariyle devletin içinde bulunduğu iç ve dış siyasi, iktisadi, sosyal meselelerin artan baskısı ile şekillenmiştir.

İkinci Dönem: 1874-1893

Rumi 1293 (1877/78), 1294 (1878/79) ve 1295 (1879/80) yıllarına ait nüfus vukuat icmal defterleri Mithat Paşa'nın İzmir Valiliğine atanması (4 Ağustos 1880) akabinde hazırlanmıştır. Vilayetin nüfus hareketlerinin tespiti yönünde hazırlanan bu defterler, Hicri 1299'da (1880/81) merkeze gönderilmiştir.⁵⁰ Paşa'nın Tuna Valiliği dönemindeki bilgi ve tecrübelerinin, talep edilen bilgi ve belgelerin düzenlenmesindeki olumlu etkisi dikkate alınmalıdır.⁵¹

Bu nüfus vukuat icmal defterlerine göre Aydın Vilayeti, İzmir, Saruhan, Aydın ve Menteşe olmak üzere 4 sancaktan ibarettir. İzmir Sancağı İzmir, Foçateyn, Ödemiş, Urla, Çeşme, Tire, Bayındır, Kuşadası ve Menemen olmak üzere 9; Saruhan Sancağı Manisa, Kasaba, Akhisar, Adala ile Salihli, Kula, Gelenbe ile Kırkağaç, Eşme, Gördes, Demirci, İnegöl ile Alaşehir, Bergama olmak üzere 11; Aydın Sancağı Aydın, Nazilli, Denizli, Buldan, Bozdoğan, Kara Söke olmak üzere 6; Menteşe Sancağı Muğla, Ula, Milas, Bozüyük, Bodrum, Marmaris, Dadya, Köyceğiz, Mekri, Tavas olmak üzere 10 kazadan müteşekkildir.

Defterlere, dört sancağın söz konusu yıllarda on iki ayda erkek nüfusunda meydana gelen ölüm ve doğumlar kaydedilmiştir. Böylece aylık kayıtlardan o yıla ait toplam erkek nüfus sayısı ortaya çıkmıştır. Kayıplar “tenzili”, artışlar “zammı”, önceki yıla ait veriler “aslı” ve hazırlanan yıla ait veriler de “safı” şeklinde ifade edilen bir sistemle kaydedilmiştir. Yani mevcut nüfustan kayıpların çıkarılması, yeni katılanların eklenmesi ile elde edilen net sayı, o yılın erkek nüfusu olarak ortaya çıkmıştır. Sonunda da aynı sistemle sancakların ve vilayetin toplam erkek nüfusu oluşturulmuştur. Nüfus; İslam, Rum, Ermeni, Yahudi, Katolik ve Kıpti

⁴⁹ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁰ BOA, Y.EE., 40/97, (18 Ağustos 1296) (30 Ağustos 1880); 147/52, 18 Ağustos 1296 (30 Ağustos 1880) alıntı Adem Korkmaz, “Aydın Vilayeti'nde Meydana Gelen Adli Vakalar”, *Tarih Dergisi*, 65 (2017/1), İstanbul, s. 119-130, ss. 121-122.

⁵¹ Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği ve hakkında bkz. Selda Kılıç, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulaması ve Mithat Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (37), s. 99-111; Mehmet Çelik, *Balkanlar'da Tanzimat: Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010.

olarak tasnif edilmiştir. Aydın Vilayeti ve buna bağlı sancakların toplam erkek nüfusuna ait bilgilere yer verilen defterlerde, ayrıca her yılın sonuna, sancaklara bağlı kazalarda sakin sadece Müslüman Kıpti erkek nüfusunu gösteren bir cetvel eklenmiştir ki bu sayede sancaklara bağlı kazaları görmek mümkün olmuştur. Vilayetteki Kıpti nüfusu Tablo II'de verilmiştir. Sadece Müslüman Kıpti nüfusunun kaza temelinde kaydedilmesi, bu tarihlerde konar göçer aşiretlerin askere alınmasıyla ilgili olabilir. Aşiretlerin askerlikten kaçmak için kendilerini Kıpti olarak kaydettirdikleri, özellikle Aydın Vilayetinde de bulunan Tahtacı aşiretlerinin bu yönde nüfus kaydı oluşturduklarına dair bilgiler mevcuttur.⁵² Konar göçer aşiretlerin asker alımına yönelik muhalif davranışları, devleti, Kıptilerin nüfusu konusunda daha ayrıntılı bilgi sahibi olmaya sevk etmiş olmalıdır.

1831 tahririnde Rumlar, “reaya” başlığı altında kaydedilmişti. 1870’lerde artık reaya,⁵³ ifadesi terkedilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı başlayan “eşitlik” ilkesi ve tebaadan ziyade Osmanlı vatandaşlığı vurgusunun yapıldığı bu reform döneminde nüfus kayıt sisteminde hâlâ din temelli tasnife devam edilmesi bizzat reformlarla ilgilidir. Özellikle 1856 Islahat Fermanının gayrimüslim tebaaya ulusal kilise ve okulların kurulması yönünde vadettiği reformlar, sağlıklı ve doğru nüfus bilgilerine olan ihtiyacı artırmıştı. Modern devletin gereği olarak hem vatandaşına hizmet sunmak hem de kiliseler arasındaki çatışmalarla yabancı okul ve misyonerlerin yıkıcı faaliyetlerini engellemenin yollarından biri de söz konusu taleplerin sağlanmasıydı.⁵⁴ Diğer önemli etken de yukarıda ifade edildiği üzere

---

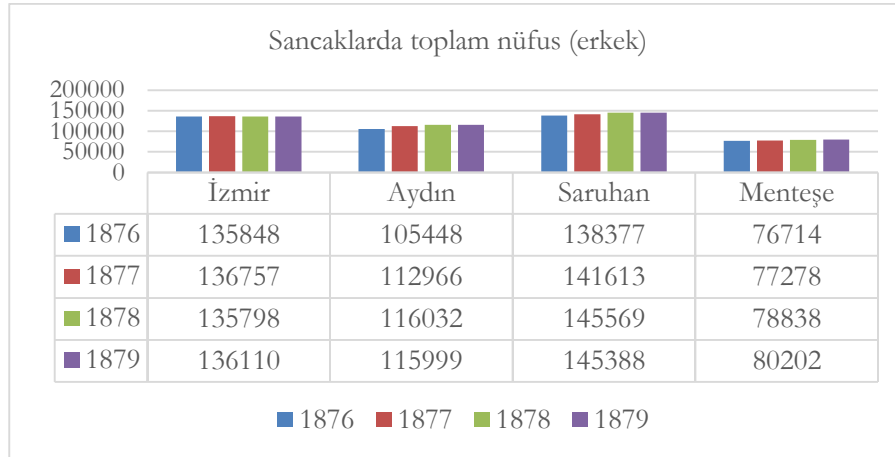
⁵² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, eklerle yayına haz. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.145 ve 182.

⁵³ Klasik Dönemde reaya, askeri veya ilmi sınıfa mensup olmayan Müslüman veya gayrimüslim tüm tebaaya verilen genel isimdir. Bkz. Mehmet Öz, “Reâyâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV (2007), s. 490-493.

⁵⁴ Tanzimat (1839) reformlarıyla eşitlikçi, yöneten yönetilen ilişkisinde tebaadan vatandaşlığa geçiş anlayışının yerleştiği bir dönemde, nüfus kayıt sisteminde din temelli bir tasnif çelişkili görülür. Bu tasnif, nüfus kayıtlarının tutulmasında geleneksel anlayışın ve uygulamanın devam ettiğini gösteren bir ibare olarak da değerlendirilebilir. Zira Osmanlı millet sistemi, *segregasyon, asimilasyon, entegrasyon* olarak tasnif edilen üç farklı toplum modellerinden “segregasyon” ile örtüşür. Bu model, farklılık üzerine kurgulanan, hâkim unsura tabii ve eşitsizliğe razı olmak karşılığında diğer toplulukların varlıklarını devam ettirdikleri toplumsal düzendir. “*Asimilasyon ötekini tamamen yok etmeye ve farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik iken entegrasyon, çoğulculuğun kutsandığı, bireye farklılıklarıyla eşitlik sağlayan toplum modelidir*”. Bkz. Nuri Adıyeke, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.345-357, s.346-347. Ayrıca Osmanlı millet sistemi hakkında bkz. İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 996-1001; İlber Ortaylı, “Osmanlı’da Azınlıklar ve Millet Sistemi”, *Üç Kitada Osmanlılar (Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek 3)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 59-68.

uluslaşma ve imparatorluktan kopma eğiliminde, nüfus verileri üzerinden Osmanlı Devleti'ne uygulanan baskıyı bertaraf etme isteğidir.

Vilayette nüfus yoğunluğu bakımından Saruhan sancağı öndedir. Onu sırasıyla İzmir, Aydın ve Menteşe takip eder. Aydın Vilayetinde Tanzimat reformları kapsamında 1850'lerden itibaren özellikle 1870-1880 döneminde konar göçer aşiretlerin iskânı söz konusudur.⁵⁵ Ancak bu dönemle sınırlı kalmayıp sonraki yıllarda hatta Cumhuriyet Döneminde de devam etmiştir.⁵⁶ Konar göçerlerin iskânı kuşkusuz mülki teşkilatlanmada ve nüfus yapısında değişikliğe yol açmıştır. Ancak iskân sürecinin tamamlanması ve vergi muafiyeti gibi meseleler, konar göçerlerin genel nüfus içindeki varlığının ve etkisinin anlaşılmasında engel teşkil eder. Genel olarak İzmir dışında tüm sancaklarda nüfus artış eğilimindedir. İzmir Sancağında 1878 yılında %0,70'lik bir düşüş görülür. Bunun sebebi Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) olmalıdır. 1879 yılında artış eğilimi görülse de 1877'deki sayının altındadır, yani mevcut durumuna gelememiştir. Bu düşüş İzmir'deki İslam nüfusunda daha belirgindir. Vilayet genelinde 1831 sayımında olduğu gibi bir hayli geride olmakla birlikte İslam nüfusundan sonra yoğun olan nüfus, Rum nüfusudur.

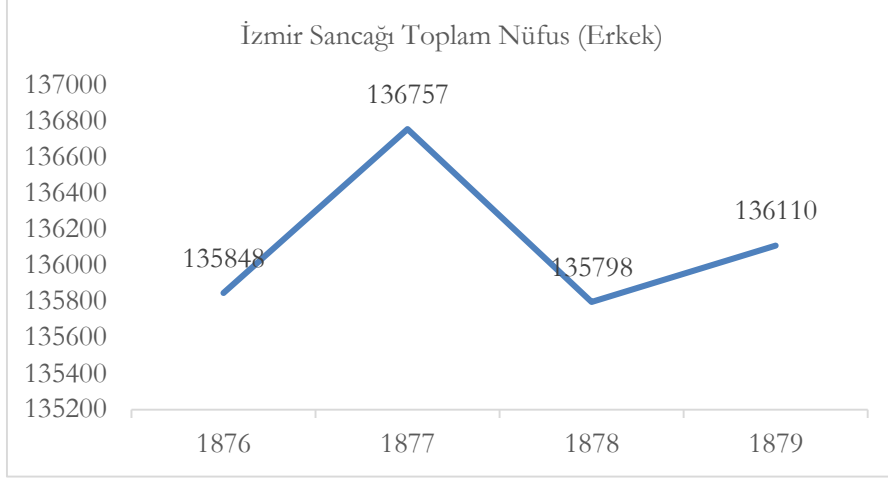

Grafik II: Toplam Nüfus (Erkek) 1876-1879

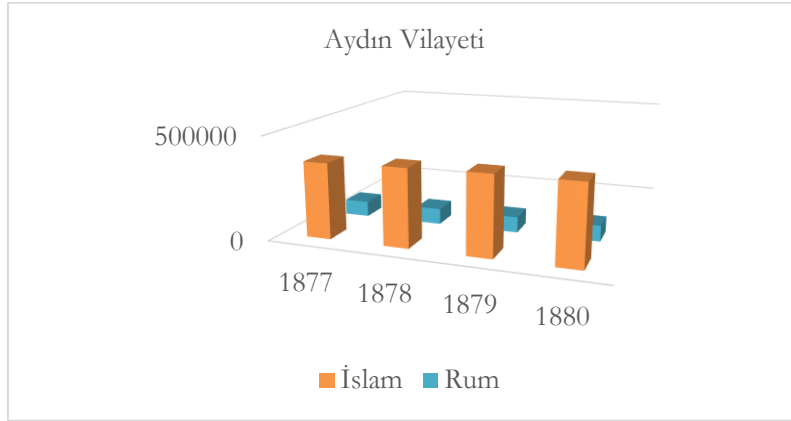
⁵⁵ Erdoğan Keleş, "Aydın Vilayetinde Aşiretlerin İskânı ve Sorunlar (19. Yüzyılın İkinci Yarısı)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, 48 (Nisan 2020), s. 211-242; Tuncer Baykara, *XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti.*, s. 17.

⁵⁶ BOA. 271-0 12 Mubacirin 62/181/1 (19.03.1929).

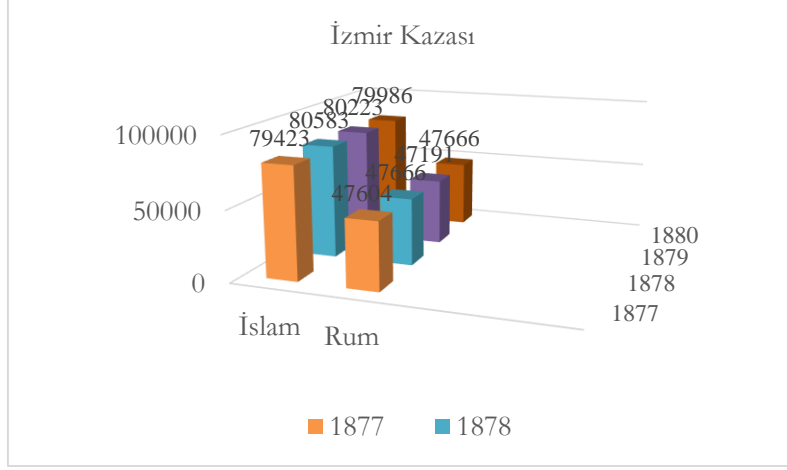

Grafik III: İzmir Sancağı Toplam Nüfusu (Erkek)

Grafik IV: Aydın Vilayeti İslam-Rum Nüfus Mukayesesi

Grafik V: İzmir Kazası İslam ve Rum Nüfusu Mukayesesi

Aynı yıllara ait Devlet Salnamelerinde neredeyse her yıl değişik bir mülki teşkilatlanma söz konusudur ve icmal defterleriyle uyumsuzdur. H.1294 Devlet Salnamesinde ilk kez nüfus ve emlak miktarı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Buna göre İzmir Sancağı nüfusu 155.000, Aydın Sancağı 110.000, Saruhan Sancağı 84.522, Mentеше Sancağı 22.500'dür.⁵⁷ H. 1295 tarihli salnamede İzmir Sancağının nüfusu aynı kalırken Aydın Sancağında 125.000, Saruhan'da 114.522, Mentеше'de 42.600 olarak kaydedilmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla Devlet Salnamelerine daha ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

1893 Tarihli Aydın Nüfus İcmal Defteri ve 1881/82-1893 Genel Sayım Sonuçları

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, 1870'lerin sonlarındaki Aydın Vilayeti Nüfus Vukuat İcmal Defterlerinden yaklaşık yirmi yıl sonrasına ait 1893 tarihli Aydın Vilayeti Nüfus İcmal Defteri mevcuttur.⁵⁹ Bu nüfus icmal defteri, 18 Kânunusani 1308'de (30 Ocak 1893) vilayete bağlı birimlerden alınan bilgiler esas alınarak hazırlanmış ve 8 Şubat 1308'de (20 Şubat 1893) Aydın Vilayeti vergi idaresi tarafından onaylanarak merkeze iletilmiştir. Diğer taraftan 1893 yılı, Osmanlı Devleti'nin nüfus verileri bakımından dönüm noktası kabul edilen bir tarihtir. Mülki teşkilatlanma ve nüfus kayıt sisteminde 1870'lerde başlatılan yapılanma ve amaçlanan genel nüfus sayımı, karşılaşılan sorunlardan dolayı hemen hayata geçirilememiştir. Zira 1875'te Balkanlarda başlayan ayaklanmalar,

⁵⁷ 1294 Devlet Salnamesi, s.461-463; ayrıca Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁸ 1295 Devlet Salnamesi, s. 358-361.

⁵⁹ BOA, NFS.d. 3189 (29.12.1308)

Sultan Abdülaziz'in tahtan çekilmesi ve ölümü, siyasi, ekonomik krizler ve nihayet büyük kayıplarla sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878), yeni bir nüfus sayımının yapılmasına engel oluşturmuştu. Savaş sonrası imparatorluk topraklarına akın eden Müslüman muhacirlerin iskânı meselesi, ayrıca nüfus kayıt işlerinin ertelenmesine yol açmıştı. Sorunların sönümlenmesi üzerine tümüyle yeni bir sistemine geçmeye karar veren Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), Fransız uzman M. Bolland'ı görevlendirmiş,⁶⁰ 1881/82 yılında başlatılan yeni sayım ancak 1893'te tamamlanmıştır.⁶¹ Sonuçların 1893 yılında Padişaha ayrıntılı raporla sunulması sebebiyle 1881/82-1893 sayımı da denen bu kayıtlar, "Osmanlı Devleti'nin çağdaş anlamda ilk genel nüfus sayımı" kabul edilmiştir. Bu sayımda sadece vergilendirme ve askerlik gibi amaçlar gözetilmemiş, kadınlar da ilk kez sayıma dâhil edilmiştir.⁶² Yemen, Hicaz, Trablus, Bingazi gibi eyaletlerde hiç sayım gerçekleşmemiş, bazı sancak ve kazalarda eksiklikler olsa da imparatorluk genelini kapsamış, standart yöntem ve formlar kullanılmış, sayımın güncel tutulması için düzenlemeler yapılmıştır.⁶³ Kemal Karpaz, 1881/82-1893 nüfus sayımını, Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında başlayarak evrimsel bir gelişme seyreden nüfus sayım ve kayıt sistemi sürecinin doruk noktasını temsil ettiğini ifade eder.⁶⁴ Ayrıca İlki H. 1296 tarihli olan Aydın Vilayet Salnamelerinde Devlet Salnamelerine göre daha detaylı ve tutarlı nüfus bilgileri mevcuttur. Ancak nüfusun tasnifinde yerli ve yabancı ayrımı yapılmıştır. Bu ayrım, sadece kozmopolit yapısıyla öne çıkan İzmir'de değil tüm sancaklarda ve gayrimüslimlerde olduğu gibi Müslümanlar için de söz konusudur. Dolayısıyla icmal defterlerinde uygulanmayan tasniflerin varlığından dolayı bu makalede Vilayet Salnamelerindeki nüfus bilgilerine başvurulmamıştır.

---

⁶⁰ Stanford J. Shaw, *a.g.m.*, s. 330.

⁶¹ Bu sayımın sonuçları, toplu halde Sultan II. Abdülhamid'e (1876-1909) arz edilmiştir, *BOA. Y.E.UM. 44/8 5* (17.2.1311-Ağustos 1893). Bu rapor, Kemal Karpaz tarafından değerlendirilmiş ve yayınlanmıştır, bkz. Kemal Karpaz, *a.g.e.*, s. 161-190. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bu nüfus sayımına ait verileri içeren matbu bir cetvel mevcuttur. Tarihsiz olan bu cetveldeki veriler ile rapordaki verilerin bazı eksiklikleri ve hataları olmasına rağmen 1881/82-1893 sayımına ait olduğu açıktır, bkz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 4807, s. 8-9. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty00947.pdf> erişim tarihi: 21.02.2021; Stanford Shaw bu kitapçıkta yer alan verilerin 1303/1885-1886 sayımına ait olduğunu iddia etmiştir, bk. Stanford J. Shaw, *a.g.m.*, s. 332 dipnot 13.

⁶² Ancak yeni çalışmalar, 1881-1893 kayıtlarında ilk kez uygulandığı ileri sürülen kadın nüfusunun sayımına ait daha eski bir uygulamayı ortaya çıkarmıştır. Bkz. Hasan Yüksel, "Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına göre Divriği'nin Demografik Yapısı", *Nüfusbilim Dergisi*, 28-29 (2006-2007), s. 73-89.

⁶³ Stanford J. Shaw, *a.g.m.*, s.328; Cem Behar, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der. Halil İnalçık-Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 69.

⁶⁴ Kemal Karpaz, *a.g.e.*, s. 73.

1893 Aydın Vilayeti Nüfus İcmal Defteri ve 1893 Raporu

1893 yılı Aydın Vilayeti Nüfus İcmal Defteri, Padişah'a sunulan rapordan 7-8 ay evvel oluşturulmuştur. Her iki cetvelde nüfus verileri genel olarak din temelli bir tasnif ile kaydedilmeye devam etmiştir. Müslümanlar, İslam başlığı altında yazılmıştır. Hıristiyanlar ise etnik veya mezhepsel farklılıklarına göre Rum, Latin, Ermeni, Katolik ve Marunî olarak ayrı ayrı kaydedilmiştir. Raporda İmparatorluğun tümüne hitap etmesinden olsa gerek Bulgar, Protestan ve Süryani başlığında ayrı bir tasnif mevcuttur. Hıristiyanlardan başka imparatorluğun diğer önemli gayrimüslim unsurlarından Yahudiler yer almıştır. İcmal defterinde Kıpti nüfusuna yönelik, *Kıptiyan-ı Müslim* ve *Kıptiyan-ı gayrimüslim* şeklinde, genel İslam veya diğer Hıristiyan unsurlardan ayrı kayıt uygulaması devam etmiştir. Raporda ise sadece gayrimüslim Kıpti nüfusu yer almıştır. Bu durum 1870'lerde Müslüman Kıptilerin askere alınmaya başlaması ve resmi kayıt sisteminde ayrı başlık altında yapılagelen kayıtların Müslüman birliğine aykırı görülmesiyle ilgilidir.⁶⁵ Ancak İcmal Defteri, Müslüman Kıpti nüfusun ayrı başlık altında kaydedildiğinin yerel ölçekte devam ettiğini göstermiştir. Raporda farklı olarak vilayette sakin yabancı nüfusa da yer verilmiştir. Bundan başka önemli bir farklılık ise kadınlara ait nüfus bilgisidir. Raporda kadın nüfusu mevcutken İcmal Defterinde mevcut değildir. Dolayısıyla her iki verinin mukayesesinde erkek nüfusuna ait veriler esas alınması icap eder. İcmal Defterinde idari olarak sırasıyla İzmir, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Denizli sancakları ile bunlara bağlı 39 kaza ve 111 nahiyenin nüfus bilgileri mevcuttur. Raporda nahiyelere dair veriler mevcut değildir.

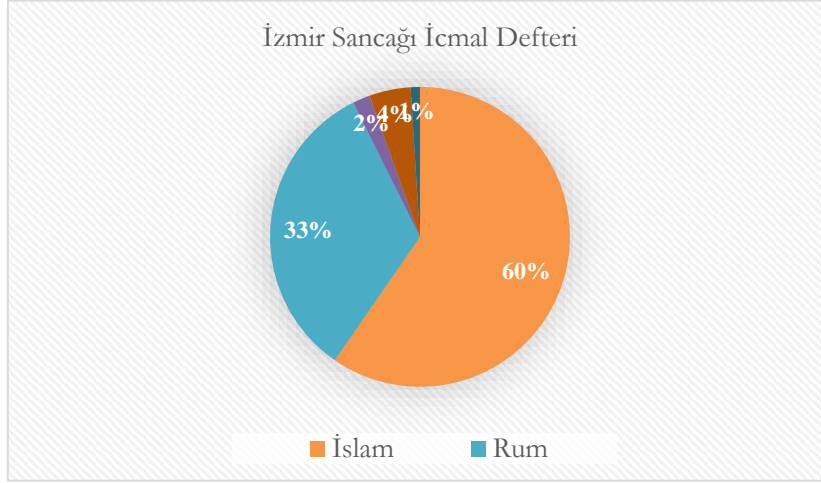
1890'lara gelindiğinde idari taksimatta da değişiklikler meydana gelmiştir. Saruhan sancağına bağlı olan Bergama kazası, İzmir sancağına bağlanmıştır. Aydın sancağına tabi Denizli kazası müstakil bir sancak olmuş, Aydın ve Menteşe sancaklarından bazı kazalar bu yeni sancağın idari mıntkasına dahil edilmiştir.

İzmir Sancağı: Vilayetin en büyük sancağı olmaya devam etmiştir. Merkezle birlikte Bergama, Ödemiş, Kuşadası, Foçateyn, Çeşme, Menemen, Seferihisar, Bayındır, Urla ve Tire olmak üzere 11 kazaya ayrılmıştır. İzmir Sancağının nüfus dağılımında her iki cetvelde de İslam nüfusu diğer unsurlara göre yüksektir. İcmal defterinde toplam nüfusun %59,7'si İslam, %33,2'si Rum'dur. Bunları, %4,3 ile Yahudiler, %1,8 ile Ermeniler, %0,2 ile Latinler, daha küçük oranlarla Katolikler, Müslüman ve gayrimüslim Kıptiler takip etmiştir. Bu durum Raporda %1'lik bir farkla aynıdır.

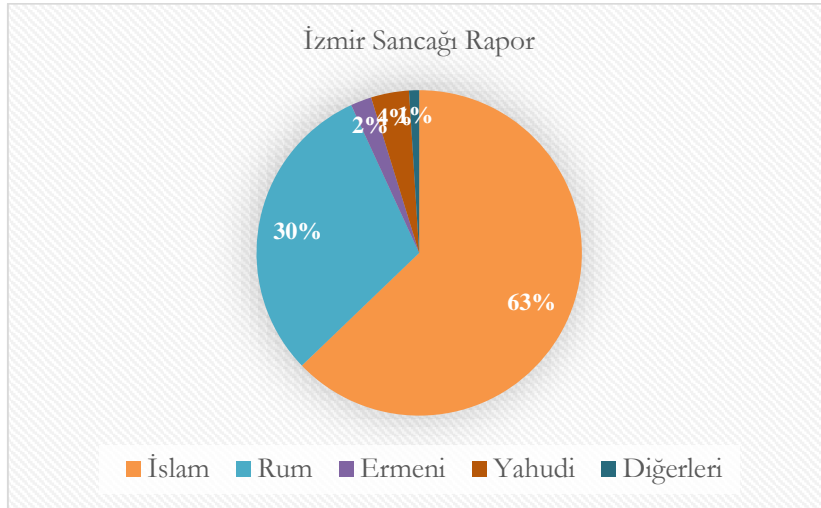
Bergama Kazasının Kozak, Ödemiş Kazasının Balyanbolu ve Kilas nahiyelerinde hiç Rum nüfusu bulunmamaktadır. Buna mukabil, İzmir Sancağının bazı nahiyelerinde Rum nüfusu öndedir. Rumlar, İzmir Kazası

⁶⁵ Egemen Yılığür, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve "Çingeneler": Vergi, Askerlik ve Adlandırma Meseleleri", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Sosyal Bilimler Dergisi*, II/18 (2018), s. 267-302, s. 281.

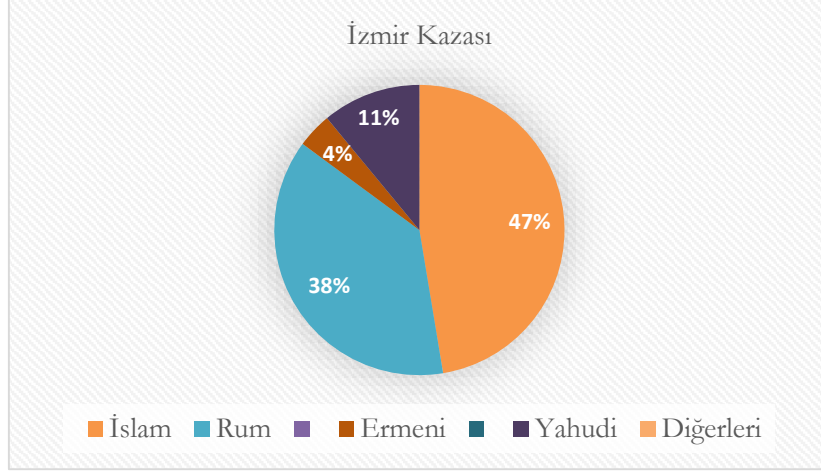
nahiyelerinden Buca'da %89,6, Bornova'da 61,5, Karaburun'da 54,9; Eski Foça'da %76,8, Yeni Foça'da 69,6; Çeşme'de yüzde 83,5, Alaçatı'da 97,1 ve Urla kazasında %62,4 oranındadır. Ayrıca, Kuşadası Kazasına bağlı Ayasuluğ Nahiyesi ile İzmir Körfezindeki küçük Kösten adalarında nüfusun tamamı Rum'dur.

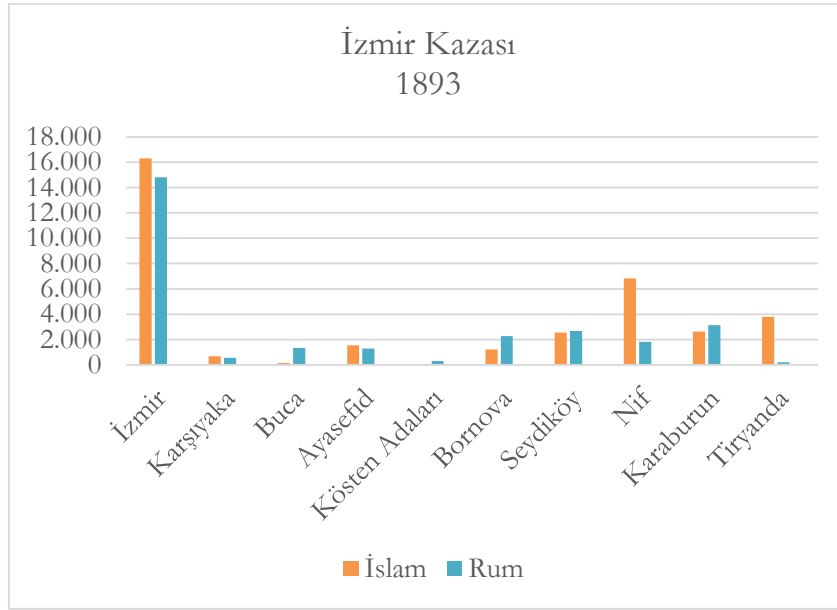
Grafik VI: İzmir Sancağı Nüfus Dağılımı (Nüfus İcmal Defteri, 1893)

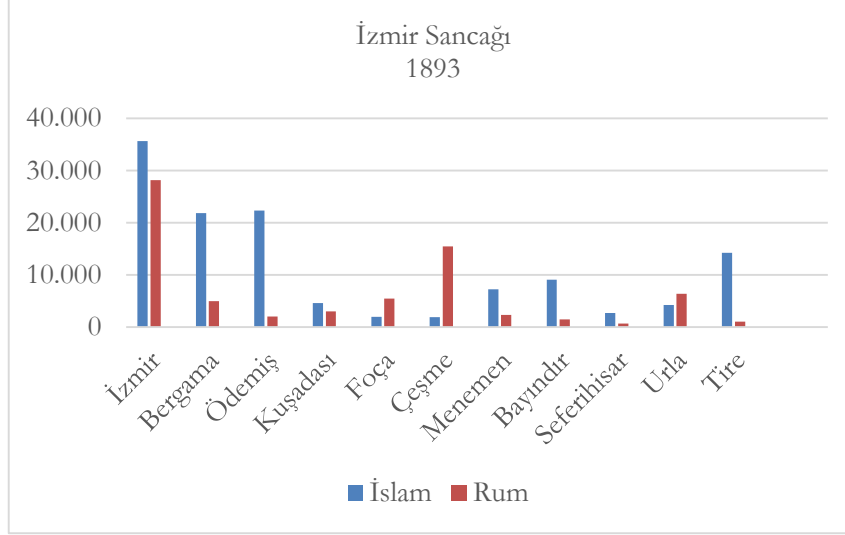
Grafik VII: İzmir Sancağı Nüfus Dağılımı (Rapor 1893)

Grafik VIII: İzmir Kazası Nüfus Dağılımı (Nüfus İcmal Defteri, 1893)

Grafik IX: İzmir Kazası İslam Rum Nüfusu (Nüfus İcmal Defteri, 1893)

Grafik X: İzmir Sancağı İslam Rum Nüfusu (Nüfus İcmal Defteri, 1893)

Saruhan Sancağı: Saruhan sancağı, İzmir'den sonra Aydın Vilayeti'nin ikinci büyük sancağıdır. Sancak merkezi Manisa ile Kasaba, Salihli, Alaşehir, Eşeme, Kula, Demirci, Gördes, Akhisar, Soma ve Kırkağaç olmak üzere 11 kazaya ayrılmıştır. İslam nüfusu toplam nüfusun yüzde 87,6'sını, Rumlar yüzde 10,1'ni oluşturur. Yund Dağı, Dağ Marmara, İnegöl, Eşme, İnay, Küre (Serge), Selendi, Ortapare, Karataş, Aşağı, Borlu, Gördük nahiyelerinde hiç Rum nüfusu yer almamıştır. Rumlar, en fazla nüfusunun yüzde 36,8'lik oranıyla Akhisar'da ve 27,5'lik oranıyla Belen'de mevcuttur.

Katolik, Latin ve gayrimüslim Kıpti'nin yaşamadığı Saruhan sancağında, Ermeniler yüzde 1,16'lık bir oran oluşturur. En fazla 1.212 erkek nüfusuyla Manisa nahiyesinde, sonra da sırasıyla Kırkağaç, Kasaba ve Akhisar'da yer alırlar. Toplam nüfus içinde Yahudilerin oranı 0,75, Müslüman Kıptilerinki ise 0,27'dir. Yahudiler, Manisa, Kasaba ve Karaağaç nahiyelerinde bulunmakta; Müslüman Kıptiler de Manisa, Kasaba ve Salihli kazalarına dağılmış durumdadır.

Aydın Sancağı: Merkezi Aydın kazasıyla birlikte Nazilli, Bozdoğan, Söke ve Çine olmak üzere 5 kazadan oluşur. İcmal Defterine göre bir yıllık sürede Nazilli kazasında nüfus azalmıştır. 25.953 olan erkek nüfusu, 25.763'e düşmüştür. Karacasu ve İncehisar'ında azalma, diğer nahiyelerde ise çok küçük artışlar gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Rum nüfusun yüzde 0,1'de kaldığı Bozdoğan nahiyesinde nüfus durağandır ve azalış yönündedir. 13.863'ten 13.835'e düşmüştür. Aydın merkez, Söke ve Çine'de ise artış gözlenir.

Aydın Sancağında Yahudiler, İslam ve Rum nüfusundan sonra üçüncü sıradadır. Sancak nüfusun yüzde 1'ni oluşturan Yahudiler, Aydın ve Nazilli nahiyelerinde mevcuttur. Nüfusun yüzde 0,92'sini oluşturan Müslüman Kıptiler de Köşk Nahiyesi dışında hemen tüm Aydın kazasında, Nazilli merkezinde, az miktarda da Söke kazasının Mandıca ve Balat nahiyelerine dağılmış durumdadır. Aydın sancağında nüfusun yüzde 0,29'nu oluşturan Ermeniler, Aydın, Nazilli ve Söke nahiyelerinde mevcuttur. 156 erkek nüfusuyla en kalabalık oldukları Nazilli merkezidir.

Menteşe Sancağı: Merkezi Muğla kazası olan sancak toplam 6 kazaya ayrılmıştır bunlar, Marmaris, Bodrum, Mekri, Köyceğiz, Milas'tır. Mentеше sancağında nüfusun yüzde 91,7'sini İslam nüfusu oluşturur. Ancak, nüfus azalma eğilimindedir. Söz konusu azalma, özellikle Mekri (daha sonra Fethiye) ve Köyceğiz'de görülür. Mekri'de 1.228, Köyceğiz'de 1.905 kişilik kayıp vardır. Bu durum, sancak genelindeki İslam erkek nüfusuna bir yıllık sürede 2.399 azalış ile yansır. Muğla kazasında 1892 ile 1893 yılına ait kayıtlardaki veriler aynıdır. Diğer kazalarda küçük artışlar görülür.

Menteşe Sancağında Rumlar, her iki cetvelde de %7,2'lik bir orandadır. En kalabalık oldukları kaza yaklaşık 2000 bin kadar buldukları Mekri'dir. Sancak genelinde İslam ve Rum nüfusundan sonra Müslüman Kıptiler sancak nüfusunun yüzde 0,94'nü oluşturur. Müslüman Kıptiler en fazla Mekri ve Milas'da mevcuttur. Ermeni nüfusunun bulunmadığı Mentеше Sancağında büyük çoğunluğu Milas'ta olmak üzere toplam içinde 0.31 paya karşılık gelen 233 Yahudi erkek nüfusu mevcuttur.

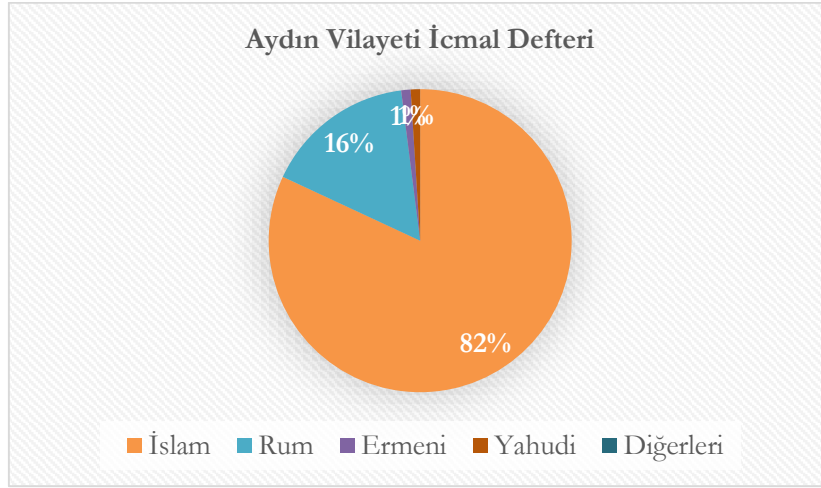
Denizli Sancağı: Merkezi Denizli kazasıyla birlikte, Tavas, Garbi Karaağaç (Acıpayam), Çal, Buldan, Saray olmak üzere toplam 6 kazaya ayrılmıştır. Denizli sancağında nüfus, durağan bir görünümündedir. Tavas, Garbi Karaağaç, Çal ve Buldan kazalarında nüfusun tamamı İslam'dır. Bu durum, sancak genelinde aynı oranda yansımıştır. Toplam nüfusun yüzde 98,6'sı İslam, yüzde 1,1'i Rum'dur. Rumlar sadece Denizli ve Saray kazalarında mevcuttur. Ayrıca sancakta sadece Denizli merkezinde nüfusun 0.24'ne denk gelen 240 Ermeni erkek nüfusu bulunur.

Her iki cetvele göre sancaklarda ve vilayet genelindeki nüfus dağılımının yüzdeler oranları, yoğunluk bakımından önem arz eden İslam, Rum, Ermeni ve Yahudiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

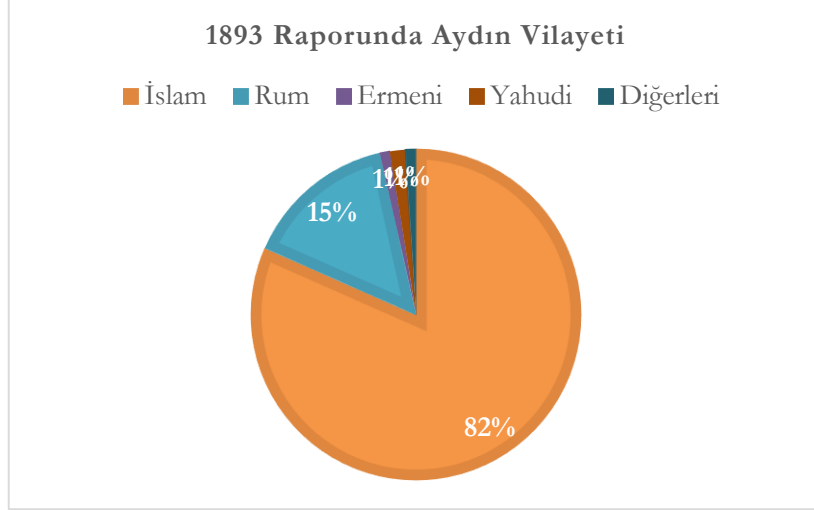

Tablo VII: 1893 İcmal Defteri ve Raporunda nüfus dağılım oranlarının mukayesesi

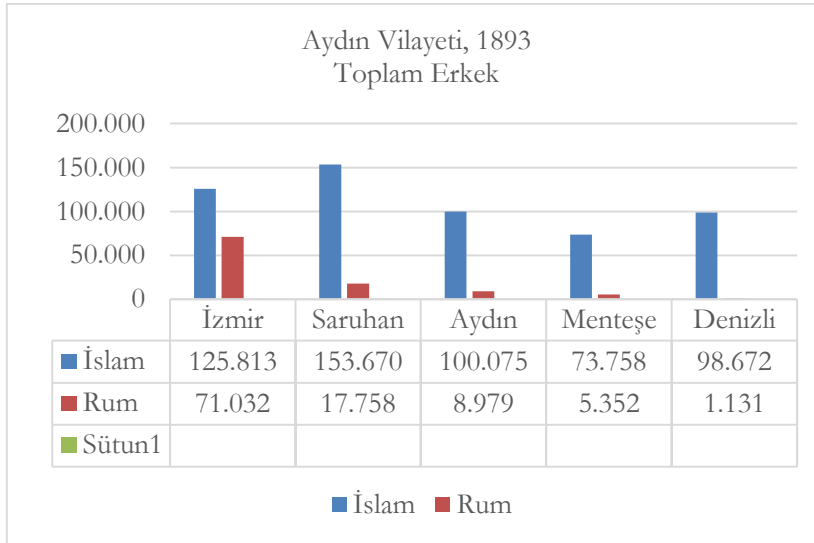
	İzmir		Saruhan		Aydın		Denizli		Menteşe		Vilayet	
	İcmal Defteri	Rapor	İcmal Defteri	Rapor	İcmal Defteri	Rapor	İcmal Defteri	Rapor	İcmal Defteri	Rapor	İcmal Defteri	Rapor
İslam	59,9	63	87,95	88,2	89,75	90,5	98,6	98,4	92,42	92,3	81,06	82,1
Rum	33,2	30,4	10,13	9,93	8,9	8	1,14	1,32	7,2	7,2	15,94	14,9
Ermeni	1,88	2,09	1,16	9,15	0,29	0,3	0,2	0,2	-	-	1	1
Yahudi	4,5	3,79	0,75	0,69	1	1	-	-	0,31	0,37	1,81	1,64

Grafik XI: Aydın Vilayeti Nüfus Dağılımı (Nüfus İcmal Defteri, 1893)

Grafik XII: *Aydın Vilayeti Nüfus Dağılımı (Rapor, 1893)*

Grafik XIII: *Aydın Vilayeti İslam Rum Nüfusu (Nüfus İcmal Defteri, 1893)*

Sonuç

Bu makalede on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'daki nüfus ve iktisadi hacminin büyüklüğü bakımından en önemli vilayetlerinden Aydın Vilayetinin idari yapılanmasıyla birlikte demografik yapısının anlaşılması amaçlandı. Yüzyıllık sürece İmparatorluğun merkezleşme ve modernleşmeyle yeniden yapılandığı ama aynı zamanda iç ve dış dinamiklerin baskısı altında parçalanmasına yol açan savaş ve ayaklanmaların şekillendirdiği gelişmeler eşlik etti. Dolayısıyla kesintiler ve yeniden yapılanmaların yaşandığı süreçte yüzyıllık bir nüfus değişim grafiğinin elde edilmesi mümkün olmadı. Buna rağmen bu makalede, Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtları esas alarak Aydın Vilayetinin on dokuzuncu yüzyıl boyunca idari yapısıyla nüfus verilerini kronolojik olarak bir araya getirilerek değerlendirildi. Resmi kayıtların çeşitliliğine ve farklı nüfus tasniflerin uygulanmasından kaynaklanan sorunlara dikkat çekildi. Özellikle mülki teşkilatlanma ve nüfus kayıtlarının oluşturulmasında evrimsel sürecin doruk noktası kabul edilen 1893 yılına ait iki farklı nüfus cetvelinin varlığı tespit edilerek bunların mukayesesi gerçekleştirildi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca Aydın Vilayetinde genel olarak bir nüfus artışı tespit edildi. Anadolu'da Rum nüfusunun fazlalığıyla dikkat çeken Aydın Vilayetinde Rumların yüzyıl boyunca genel nüfus içinde Müslüman nüfusun gerisinde kaldığı görüldü. Vilayette Rum nüfusunun yoğunluğu bakımından öne çıkan İzmir Kazası ile aynı zamanda vilayet ve kaza merkezi olan İzmir şehri mercek altına alındı. Buna göre kaza ve şehir genelinde Rum nüfusunun Müslüman nüfusun gerisinde kaldığı, ancak bazı nahiyelerde, özellikle kıyı şeridinde Rum nüfusunun ciddi farklılıklarla öne çıktığı tespit edildi.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

BOA, Y.PRK.UM. 04/86 (30.12.1298).

BOA. Y.E.UM. 44/85 (17.2.1311).

BOA, Y.EE., 40/97, 18 Ağustos 1296 (30 Ağustos 1880); 147/52, 18 Ağustos 1296 (30 Ağustos 1880).

BOA, NFS.d. 3189 (1308); 2908 (1246); 2909 (1259).

BOA. 271-0—12/Muhacirin 62/181/1 (19.03.1929).

II. Resmi Yayınlar

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye H. 1294 (1877).

III. Kitap ve Makaleler

- ADIYEKE, Nuri, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Dergisi, S.11, Ankara, s. 769-823.
- AKBAL, Fazıla, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", Belleten, C.XV, S.60, (Ekim 1951), s. 617-628.
- AYDIN, Bilgin, "Salnâme", TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, TDV, İstanbul, 2009, s. 51-54.
- BEHAR, Cem, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi", Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, Der. Halil İnalçık-Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000.
- BAYKARA, Tuncer, İzmir Şehri ve Tarihi, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- _____, XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1965-1966.
- EMECEN, Feridun, "Aydın", TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, TDV, İstanbul, 1991, s. 235-237.
- FYNES, Clinton C. F. "A few Pages from my Journal in Greece, Turkey and the Danube", Bentley's Miscellany, 16 (1844).
- GÜRAN, Tevfik, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995.
- KARPAT, Kemal, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- KELEŞ, Erdoğan, "Aydın Vilayetinde Aşiretlerin İskanı ve Sorunlar (19. Yüzyılın İkinci Yarısı)", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD), S.48, (Nisan 2020), s. 211-242.
- KORKMAZ, Adem, "Aydın Vilayeti'nde Meydana Gelen Adli Vakalar", Tarih Dergisi, S.65 (2017/1), İstanbul, 2017, s. 119-130, s. 121-122.
- MCCARTHY, Justin, "Greek Statistics on Ottoman Greek Population", International Journal of Turkish Studies I, S.2 (1980), s. 66-67.
- MUTLU, Servet, "Late Ottoman Population and its Ethnic Distribution", Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies, S.25, (2003), s. 3-38.
- ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____, "Osmanlı'da Azınlıklar ve Millet Sistemi", Üç Kıtada Osmanlılar (Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 3), Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 59-68.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 996-1001.

- Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, Tarihi İstatistikler Dizisi C.2, Ed. Cem Behar, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.
- Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yılığ 1897, Tarihi İstatistikler Dizisi C.5, Ed. Tevfik Güran, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997.
- ÖZ, Mehmet, "Reâyâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C.34, TDV, İstanbul, 2007, s. 490-493.
- ÖZKAYA, Yücel- AKYILDIZ, Ali, "Muhassıl", TDV İslam Ansiklopedisi, C.31, TDV, İstanbul 2006, s. 18-20.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri, C.III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- SEZEN, Tahir, Osmanlı Yer Adları, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017.
- SOMERVILLE, Rev. Alexander Neil The Churches in Asia, extract from the home letters of A. N. Somerville, Ed. W. F. Somerville, J. and R. Parlane, Paisley, 1885.
- STAB, S. "Statistics of the Province of Aidin or Smyrna", Journal of the Society of Arts, 15 Temmuz 1887, s. 811-812.
- SHAW, Stanford J. "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914", International Journal of Middle East Studies, C.9, S.3 (Ekim 1978), s. 325-338.
- The Eighty-Second Annual Report of the Religious Tract Society, Pardon and Sons, Londra, 1881.
- VARLIK, M. Çetin, "Anadolu Eyaleti", TDV İslam Ansiklopedisi, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), İstanbul, 1991, s. 143-144.
- YILGÜR, Egemen "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve "Çingeneler": Vergi, Askerlik ve Adlandırma Meseleleri", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.18, (2018), s. 267-302.
- YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, eklerle yayına haz. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- YÜKSEL, Hasan, "Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına göre Divriği'nin Demografik Yapısı", Nüfusbilim Dergisi, 28-29 (2006-2007), s. 73-89.

IV. İnternet Kaynakları

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 4807.
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty00947.pdf> erişim tarihi:
21.02.2021.

EKLER

Tablo II: -Aydan Vilayeti R. 1293 (M. 1877/78), 1294 (M. 1878/79) ve 1295 (M. 1879/80) Nüfus İcmal Defterleri BOA, Y.PRK.UM. 04.86

	1293						1294						1295								
	İzmir	Aydın	Saruhan	Menteşe	Vilayet	İzmir	Aydın	Saruhan	Menteşe	Vilayet	İzmir	Aydın	Saruhan	Menteşe	Vilayet	İzmir	Aydın	Saruhan	Menteşe	Vilayet	
İcmal-i Nüfus	Aşk	135848	105448	138377	76714	456387	136757	112966	141613	77278	468614	135798	116032	145569	78838	476237					
	Tenzili	4623	2588	4071	1249	12531	3082	2114	2713	1164	9073	2419	1643	1826	1048	6936					
	Zamnu	5332	10106	7307	1813	24758	2123	5180	6669	2724	16696	2731	1610	1645	2412	8398					
Millet-i İslam	Safi	136757	112966	141613	77278	468614	135798	116032	145569	78838	476237	136110	115999	145388	80202	477699					
	Aşk	79423	96560	118186	72901	366870	80583	103041	120471	73378	377473	80223	106113	124089	74812	385237					
	Tenzili	2171	2112	3763	1156	9202	1515	1612	2516	1021	6664	1853	1462	1300	807	5422					
Millet-i Rum	Zamnu	3331	8793	6048	1633	19805	1155	4684	6134	2455	14428	1616	1424	1361	1923	6324					
	Safi	80583	103041	120471	73378	377473	80223	106113	148112	74812	385237	79986	106075	124150	75928	386139					
	Aşk	47604	7429	16619	3338	74990	47666	8160	17504	3392	76722	47191	8147	17811	3518	76667					
Millet-i Ermeni	Tenzili	1315	272	205	80	1879	1234	283	130	145	1790	476	93	413	202	1184					
	Zamnu	1377	1003	1090	141	3611	739	270	437	269	1735	951	89	231	460	1731					
	Safi	47666	8160	17504	3392	76722	47191	8147	17811	3518	76667	47666	8143	17629	3776	77214					
Millet-i Katolik	Aşk	2461	446	2068	-	4974	2875	512	2142	-	5529	2821	510	2183	-	5514					
	Tenzili	142	18	58	-	218	102	22	47	-	101	24	24	70	-	118					
	Zamnu	556	84	133	-	773	48	20	88	-	156	40	9	34	-	83					
Millet-i Yahudi	Safi	2875	512	2142	-	5529	2821	510	2182	-	5514	2837	495	2147	-	5479					
	Aşk	57	57	57	57	57	60	60	60	60	60	59	59	59	59	59					
	Tenzili	1	1	1	1	1	4	4	4	4	4	12	12	12	12	12					
Millet-i Kaptı	Zamnu	4	4	4	4	4	3	3	3	3	6	6	6	6	6	6					
	Safi	60	60	60	60	60	59	59	59	59	59	53	53	53	53	53					
	Aşk	5772	764	1327	212	8075	5062	780	1308	207	7537	4983	780	1298	207	7268					
Millet-i Kaptı	Tenzili	941	166	42	6	1155	224	167	20	411	51	24	43	31	149	177					
	Zamnu	231	182	23	1	437	145	167	10	322	91	48	19	19	177	195					
	Safi	5062	780	1308	208	7357	4983	780	1298	207	7268	5023	804	1274	195	7296					
Millet-i Kaptı	Aşk	588	392	178	263	1421	571	413	188	301	1473	530	423	188	301	1492					
	Tenzili	54	19	3	-	76	7	26	26	33	15	28	-	8	51	77					
	Zamnu	37	40	13	38	128	17	36	34	52	33	34	-	10	77	303					
Safi	571	413	188	301	1473	580	423	188	301	1492	598	429	188	303	1518						

Tablo IV: Aydın Vilayeti Nüfus İcmal Defteri BOA, Y.PRK.UM. 04.86

Sancak	Kaza	Nahiye	Hane	Kıptıyan Gmüslim	Kıptıyan Müşim	Yahudi	Katolik ve Maruni vs.	Ermeni		Latin		Rum		İslam		İcmal Nüfus-u Zülkar								
								1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893					
İZMİR	İzmir	İzmir	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893						
			18150	18150	0	0	8424	8399	387	400	2967	2971	617	625	14806	15222	16293	16597	43494	44214				
			Karşıyaka	845	842	0	0	0	0	0	0	0	0	0	560	610	677	677	1.237	1.287				
			Buca	760	760	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1335	1340	152	154	1.487	1.494				
			Ayasefid	911	911	2	2	0	0	0	0	0	0	0	1128	1.163	1.552	1.569	2.682	2.734				
			Kösten Adaları	121	121	0	0	0	0	0	0	0	0	0	311	340	0	0	311	340				
			Bornova	2322	2340	0	2	62	56	56	33	33	0	0	2214	2.229	1.213	1.240	3.580	3.622				
			Seydiköy	2369	2371	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2676	2.846	2.550	2.986	5.226	5.832				
			Nif	3915	3977	0	6	6	0	0	0	0	0	0	1.820	1.898	6.826	6.869	8.652	8.773				
			Karaburun	3095	3109	0	0	7	0	0	0	0	0	0	3.130	3.218	2.627	2.627	5.767	5.855				
			Tiryanda	1824	1877	0	0	0	0	0	0	0	0	0	214	214	3.780	3.805	3.994	4.019				
			Yekün	34312	34458	2	8	8493	8468	443	456	3303	3007	617	625	28194	29080	35670	36524	76430	78170			
			Bergama	Bergama	Bergama	3551	3558	35	34	53	53	204	206	0	0	101	93	0	0	2388	2439	3876	6657	6701
						3654	3656	0	0	18	18	0	0	251	250	0	0	847	905	5348	5373	6464	6546	
1992	2020	0				0	0	0	0	0	0	0	0	0	182	184	3955	3930	4137	4114				
953	958	0				0	0	0	0	0	0	0	0	0	78	79	1595	1595	1679	1680				
787	792	0				0	0	0	0	0	0	0	0	0	375	384	1174	1170	1549	1554				
Çandarlı	Çandarlı	Çandarlı	1335	1354	0	0	0	0	0	0	0	0	1015	1107	1354	1328	2369	2435						
			1214	1225	0	0	0	0	0	0	0	0	0	80	91	2103	2085	2183	2176					
			1429	1434	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2459	2459	2459	2459					

Yekûn	14914	14997	35	34	77	77	204	206	0	0	352	343	0	0	4965	5189	21864	21816	27497	27665
Ödemiş	5397	5447	0	0	65	65	0	0	0	0	547	592	0	0	1679	1729	9036	10949	11327	13335
Paras	5209	5224	0	0	26	26	0	0	0	0	0	0	0	0	364	373	7902	9554	8292	9953
Balıybolu	1217	1219	0	0	14	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2416	2866	2430	2880
Kilas	1367	1370	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2978	4188	2978	4188
Yekûn	13190	13260	0	0	105	105	0	0	0	0	547	592	0	0	2043	2102	22332	27557	25027	30356
Kuşadası	2993	2972	0	0	0	0	66	69	0	0	40	42	0	0	1624	1678	4584	4623	6314	6412
Ayasubüğü	783	797	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1356	1399	0	0	1356	1399
Yekûn	3776	3769	0	0	0	0	66	69	0	0	40	42	0	0	2980	3077	4584	4623	7670	7811
Foçatın	1723	1743	0	0	0	0	0	28	0	0	0	18	0	0	3059	3225	922	927	3981	4198
Foçatın	1336	1347	0	0	0	0	0	0	0	0	6	6	0	0	2427	2482	1045	1053	3478	3561
Yekûn	3059	3090	0	0	0	0	0	48	0	0	6	24	0	0	5486	5707	1967	1980	7459	7759
Çeşme	5169	5205	0	0	0	0	71	75	0	0	0	0	0	0	9205	9350	1752	1760	11028	11185
Alaçatı	2800	2810	0	0	12	14	0	0	0	0	0	0	0	0	6278	6343	175	174	6465	6531
Yekûn	7969	8015	0	0	12	14	71	75	0	0	0	0	0	0	15483	15693	1927	1934	17493	17716
Menemen	4739	4754	0	0	26	25	105	102	0	0	58	56	0	0	2310	2288	7209	7224	9708	9695
Bayındır	5205	5224	0	0	6	6	0	0	1	11	98	107	0	0	1500	1523	9098	9234	10703	10871
Sefehisar	1625	1625	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	681	687	2719	2751	3400	3438
Urla	4395	4608	0	0	37	37	145	148	0	0	0	0	0	0	6359	7107	4218	4097	10759	11389
Tire	8736	8768	0	0	127	130	472	492	0	0	0	0	0	0	1031	996	14225	14276	15855	15894
Yekûn	101920	102568	37	36	398	402	9556	9608	457	444	4104	4171	617	625	71032	73449	125813	132016	212001	220764
Manisa	7688	7710	0	0	143	143	668	780	0	0	1161	1212	0	0	2868	2887	10700	10785	15540	15807
Belen	9981	9981	0	0	96	96	0	0	0	0	9	9	0	0	4572	4683	12083	12209	16760	16997
Yurd Dağı	3216	3216	0	0	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6964	7042	6967	7045
Palamut	2182	2182	0	0	37	37	0	0	0	0	0	0	0	0	661	661	4583	4688	5281	5386

Yekûn	23067	23089	0	0	279	279	668	780	0	0	1170	1221	0	0	8101	8231	34330	34724	44548	45235
Kasaba	3784	3817	0	0	0	392	391	0	0	0	250	193	0	0	1280	1287	6545	6567	8467	8438
Almelli	744	744	0	0	66	67	0	0	0	0	0	0	0	0	237	235	2918	2871	3221	3173
Dağ Marrmara	507	507	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1477	1485	1477	1485
Yekûn	5035	5068	0	0	66	67	392	391	0	0	250	193	0	0	1517	1522	10940	10923	13165	13096
Sahhli	1927	1949	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	156	163	4829	4811	4985	5004
Adala	3363	3363	0	0	122	127	0	0	0	0	0	0	0	0	169	180	7557	7572	7848	7879
Yekûn	5290	5312	0	0	122	127	0	0	0	0	0	0	0	0	325	343	12386	12413	12883	12883
Alaşehir	4636	4636	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12545	1281	9570	9583	10815	10864
Inegöl	1924	1930	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3712	3712	3712	3712
Yekûn	6560	6566	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1245	1281	13282	13295	14527	14576
Eşme	1352	1363	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3749	3758	3749	3758
Inay	1345	1354	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3190	3230	3190	3230
Küreci Mae Serge	1333	1350	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3997	4034	3997	4034
Yekûn	4030	4067	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10936	11022	10936	11022
Kula	4006	4010	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1556	1590	8348	8390	9904	9980
Mandehura	1400	1400	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	29	22	2300	2318	2329	2340
Selendi	914	914	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2693	2713	2693	2713
Yekûn	6320	6324	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1585	1612	13341	13421	14926	15033
Demirci	3175	3175	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	13	6485	6400	6508	6413
Ortaçare	1650	1661	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3821	3821	3821	3821
Karataş	2810	2812	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6873	6752	6873	6752
Yekûn	7635	7650	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23	13	17219	16973	17242	16986
Görces	1093	1131	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	289	272	1448	1445	1737	1717
Aşağı	2797	2806	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4750	4745	4750	4745
Karacık	1466	1474	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	67	65	3296	3308	3363	3373
Borlu	1586	1601	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4162	4141	4162	4141

SARUFHAN

Tablo V: Genel Nüfus Sayımı sonuçlarını havi defterin padişaba takdim edilen raporundan Aydın Vilayetine ait veriler⁶⁶ BO-A, Y.PRK.UM. 04.86

	Yabancılar		Kipti ⁶⁷		Süryani		Latın		Protestan		Yahudi		Katolik		Bulgar		Ermeni		Rum		İslam		Yekün		İcmal				
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
İzmir	26.295	25.225			464	586	63	65	7.175	7734	372	365			20	3.151	3.659	24.028	29.058	34.566	44.722	96.114	111.434	96.083	441.465				
Bergama	24	52						252	243					116	142	399	410	4.676	5.574	25.574	28.230	31.041	34.651	31.041	34.651				
Seferhisar																2	6	632	660	2.779	2.842	3.413	3.508	3.413	3.508				
Foçateyn	1374	1399						53	44				1	45	13	34	5.023	5.573	1.703	2.059	8.167	9.154	6.793	7.755					
Urda								142	140						7	9	5.919	6.135	3.973	4.143	10.041	10.427	10.041	10.427					
Menemen	30	50						128	101						49	57	2.209	2.213	6.869	7.661	9.285	10.082	9.255	46.092					
Çeşme	33	43						54	69								12.981	13.845	1.770	1.907	14.838	15.864	14.835	45.874					

⁶⁶ Raporunda hatalı toplamaların üstü çizilmiştir, burada aynı şekilde gösterildi.

⁶⁷ Gayimüslim

Tablo VI: 1893 Aydın Vilayeti Nüfus İsmal Defteri ve 1893 Raporunun Karşılaştırması

İlçeler	Rum						Yekûn																		
	1892	1893	Fark %	ID	R	Fark	1892	1893	Fark %	ID	R	Fark	%												
İzmir	35670	36524	850	2,38	36524	44722	8198	22,4	28194	29080	886	3,1	29080	29058	-22	-0,1	76430	78170	1740	2,27	78170	111434	33264	422,2	
Bergama	21864	21816	-48	-0,2	21816	28230	6414	29,4	4965	5189	224	4,5	5189	5574	385	7,4	27497	27665	168	0,6	27665	34651	6986	25,5	
Sefehisar	2719	2751	32	1,62	2751	2842	91	3,3	681	687	6	0,8	687	660	-27	-3,9	3400	3438	38	1,1	3438	3508	70	2	
Foçateyn	1967	1980	13	0,66	1980	2059	79	3,9	5486	5707	221	4	5707	5573	-134	-2,4	7459	7759	300	4	7759	9154	1395	17,9	
Uria	4218	4097	-121	-2,8	4097	4143	46	1,1	6359	7107	748	11,7	7107	6135	-972	-13	10759	11389	630	5,8	11389	10427	-962	-8,4	
Menemen	7209	7224	15	0,2	7224	7661	437	6	2310	2288	-22	0,9	2288	2213	-75	-3,2	9708	9695	-13	-0,1	9695	10082	387	3,9	
Çeşme	1927	1934	7	0,36	1934	1907	-27	-1,3	15483	15693	210	1,3	15693	13845	-1848	-11	17493	17716	223	1,2	17716	15864	-1852	-10,4	
Kuşadası	4584	4623	39	0,85	4623	4526	-97	-2	2980	3077	97	3,2	3077	2942	-135	-4,3	7670	7811	141	1,8	7811	7527	-284	-3,6	
Tire	14225	14276	51	0,35	14276	15118	842	5,8	1031	996	-35	-3,3	996	1190	194	19,4	15855	15894	39	0,2	15894	16861	967	6	
Ödemiş	22332	27557	5225	23,3	27557	26984	-573	-2	2043	2102	59	2,8	2102	1997	-105	-4,9	25027	30356	5329	21,2	30356	29562	-794	-2,6	
Bayındır	9098	9234	136	1,49	9234	9052	-182	-1,9	1500	1523	23	1,5	1523	1690	167	10,9	10703	10871	168	1,5	10871	10857	-14	-0,1	
İzmir Sancığı	125813	132016	6206	4,9	132016	147244	15228	11,5	71032	73449	2417	3,4	73449	70877	-2572	-3,5	212001	220764	8763	4,1	220764	259927	39163	17,7	
Yekûn																									
Saruhan Sancığı																									
Manisa	34330	34724	394	1,1	34724	34629	-95	-0,2	8101	8231	130	1,6	8231	8268	37	0,4	44548	45235	687	1,5	45235	45528	293	0,6	
Kasaba	10940	10923	-17	-0,1	10923	11074	151	1,3	1517	1522	5	0,3	1522	1511	-11	-0,7	13165	13096	-69	-0,5	13096	13226	130	0,9	
Sahlî	12386	12413	27	0,2	12413	12396	-17	-0,1	325	343	18	5,5	343	385	42	12,2	12883	12883	0	-	12883	12781	-102	-0,8	
Göçdes	13656	13639	-17	-0,1	13639	15394	1755	12,8	356	387	31	8,4	387	314	-73	-23	68	14012	13976	-36	-0,2	13976	15708	1732	12
Denirci	17219	16973	-246	-1,4	16973	17266	293	1,7	23	13	-10	-43	13	72	59	453	17242	16986	-256	-1,4	16986	17346	360	2,1	
Kula	13341	13421	80	0,5	13421	13355	-66	-0,4	1585	1612	27	1,7	1612	1588	-24	-1,4	14926	15033	107	0,7	15033	14943	-90	-0,5	
Eşme	10936	11022	86	0,7	11022	9341	-1681	-15	-	-	-	-	-	-	-	-	10936	11022	86	0,7	11022	9341	-1681	-15	

Muğla	22366	22366	0	-	22366	21277	-1089	-1,1	636	636	0	-	636	607	-29	-4,5	23080	23080	0	-	23080	21885	-1195	-5
Milas	13172	13340	168	1,27	13340	13466	126	1	938	1001	63	6,7	1001	1012	11	1,1	14490	14724	234	1,6	14724	14716	-8	-0,05
Bodrum	5852	5887	35	0,6	5887	5819	-68	-1,1	1092	1163	-29	-2,6	1063	1133	70	6,5	6980	7086	106	1,5	7086	6992	-94	-1,3
Marmaris	5663	5717	54	1	5717	6114	397	7	260	278	18	7	278	330	52	18	5923	5995	72	1,2	5995	6462	467	7,7
Köyceğiz	10347	8719	1628	-16	8719	10385	1866	21	92	92	0	-	92	113	21	22	10560	8925	-1635	-15	8925	10745	1820	20
Mekri	12675	11447	1228	-10	11447	10696	-751	-6,5	2136	2182	26	1,2	2182	2110	-72	-3,2	14973	13948	-1025	-7	13948	12822	-1226	-8,7
Yekün	70075	67476	2599	-3,7	67476	67957	481	0,7	5175	5332	177	3,4	5252	5305	53	1	76006	73758	-2248	-3	73758	73622	-136	-0,18
Vilayet Yekün	535648	539956	4.308	0,8	539956	571.627	31671	6	103669	106669	3000	3	106569	103.664	-2905	-2,7	661398	669204	37806	1,18	669204	723243	54039	8

Tablo VIII: Aydın Vilayeti Nüfus 1893 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 4807, s. 8-9.
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty00947.pdf> 21.02.2021

Sancağ	Yabancılar		Kıpti*		Süryani		Latin		Protestan		Yahudi		Katolik		Bulgar		Ermeni		Rum		İslam		Yekün		İcmal
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	
Merkez Sancağı																									
İzmir	26295	25225					464	586	63	65	7175	7734	372	365	20	3151	3659	24028	29058	34566	44722	96083	111465		
Bergama	24	52									252	243			116	142	399	410	4676	5574	25593	28230	31060	34651	
Sefehisar																	2	6	632	660	2779	2842	3404	3508	
Foçateyn											53	44			1	45	13	34	5023	5573	1703	2059	6793	7755	
Urla	1374	1399									142	140					7	9	5919	6979	3979	4143	11415	11826	
Menemen											128	101					49	57	2209	2213	6869	7661	9255	10032	
Çeşme	90	50									54	69							12981	13845	1770	1907	14835	15871	
Kuşadası	33	43																	3179	2942	4296	4526	7628	7631	
Tire											514	515			19	51	5	7	1075	1190	15183	15118	16196	16861	
Ödemiş																			512	581	1773	1997	26833	26984	29118
Bayındır									14	11	18	13	1	1	1	87	90	1499	1690	8840	9052	10398	10858		
Yekün	27756	26769					464	586	77	76	8380	8926	372	366	136	256	4270	4895	62548	70178	132487	147245	236490	258997	
Saruhan Sancağı																									
Manisa	122	813									652	693							1102	1125	8130	8268	33557	34629	42563
Kasaba											340	391							230	250	1343	1511	10320	11074	12233
Salihli																					280	385	11313	12396	11593
Gördes																					310	314	15426	15394	15736
Demirci																					1	5	17	72	16415
Kula		3																			1556	1588	12612	13355	14168
Eşme																					8586	9341	8586	9341	

